

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXI

*FAKÜLTENİN KURULUŞUNUN 40.
YIL ÖZEL SAYISI*

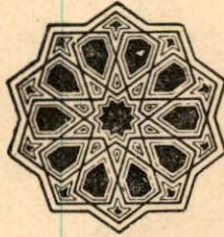
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXI

FAKÜLTENİN KURULUŞUNUN 40.
YIL ÖZEL SAYISI

*Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu
Yazarlarına aittir.*

SUNUŞ

Ankara Üniversitemiz 1946 yılında kurulduğundan bu yana pekçok fakülte, enstitü ve yüksekokulla yoğun bir şekilde faaliyetini sürdürmektedir. Üniversitemize 1949 yılında katılan ve en eski fakültelerimizden biri olan İlahiyat Fakültemiz, Erzurum Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesinin kurulmasına kadar bütün Türkiye üniversitelerinin tek İlahiyat Fakültesi olarak kaldı. Daha sonra İslam Enstitülerinin üniversitelere bağlanarak fakülteleşmeleri sonucu, bugün dokuz ayrı İlahiyat Fakültesi bulunmaktadır. Bununla birlikte Ankara Üniversitemizin İlahiyat Fakültesi, hem eski Yüksek İslam Enstitülerine öğretim elemanı vermiş, hem yeni İlahiyat Fakültelerine öğretim üyesi yetiştirmiş ve yetiştirmekte oluşu ile ana fakülte özelliğindedir.

Bu yıl (1989) 40. kuruluş yıldönümünü kutladığımız İlahiyat Fakültemiz yurtiçi faaliyetlerinin yanısıra, İslam Üniversiteler Birliğinin üyesi olarak, İslam araştırmaları alanına katkılarda bulunduğu gibi müslümanlarla hıristiyanlar arasındaki diyaloga yönelişlerde de etkili olmaktadır.

Papalık Gregorienne Üniversitesi ile Üniversitemiz arasında 1986 yılında yapılmış anlaşma ile öğretim üyesi değişiminde bulunuyoruz, ortak seminerler düzenliyoruz. Ortak araştırma projeleri hazırlamayı ve belki bir ortak yayına girmeyi düşünüyoruz. Mayıs 1989'da "Müslüman-Hıristiyan İlahiyat Eğitiminin Sorunları ve İşbirliği" konulu ilk seminer Roma'da yapıldı. Önümüzdeki yılın Mayıs ayında ikinci semineri Ankara'da düzenleyeceğiz. Konu "Tarih Boyunca Din, Kültür ve Tolerans" olacak. Gregorienne Üniversitesi, Rektörleri başkanlığında 12 kişilik bir profesör grubu ile katılacaklar.

Üniversitemizin, Avrupa ülkelerinin üniversiteleriyle olan bilimsel işbirliği anlaşmalarından İlahiyat Fakültemizi ilgilendirenlerden biri

de Almanya'nın Bamberg Üniversiteleri ile İlahiyat Fakültemiz arasındaki Din Eğitimi ortak çalışma girişimidir.

İlahiyat Fakültemiz "din meselelerinin sağlam ve ilmî esaslara göre incelenmesini mümkün kılacak, mesleki bilgisi kuvvetli, düşünüşte ihatalı din adamları yetiştirmek" amacına uygun olarak çalışmalar yapmaktadır.

40. yılının, ülkemize ve mensuplarına hayırlı olmasını, otuz küsur yıldır çıkmakta olan ve yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da aranan bir bilimsel kaynak olan derginin daha nice yıllar çıkmasını dilerim.

Prof. Dr. Necdet SERİN
Ankara Üniversitesi Rektörü

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Prof. Dr. Necdet SERİN (Rektör): Sunuş	III
İçindekiler	V
Doç. Dr. Münir KOŞTAŞ: <i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi</i>	1
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ: <i>Psikoloji Sözlüğü Üzerine Dene- me II</i>	29
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ: <i>Tasavvuf</i>	73
Prof. Dr. Beyza BİLGİN: <i>Atatürk ve Türk Kadını</i>	85
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU: <i>Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar</i>	95
Prof. Dr. İbrahim A. ÇUBUKÇU: <i>Şair Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Felsefi Düşüncesi</i>	137
Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU: <i>Mevlana'nın Çağdaş Derviş Ta- rikatları, Babalar, Kalenderiler ve Diğerleri</i>	147
Doç. Dr. Mehmet BAYRAKTAR: <i>Is There A Methodology In The Qur'an For The Natural Sciences?</i>	157
Doç. Dr. Salih AKDEMİR: <i>Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (SAV)'e Yaklaşımları</i>	179
Doç. Dr. Sabri HİZMETLİ: <i>Osmanlı Devrinde Cezayirde Gelişen Bilim ve Kültürün Genel Bir Değerlendirmesi</i>	211
Doç. Dr. Sabri HİZMETLİ: <i>Un Auteur Turc Contemporain İsmail- Hakkı İzmirli (1868-1946)</i>	231
Doç. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK: <i>Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış</i>	245

	Sayfa
Yrd. Doç. Dr. Münir ATALAR: <i>Türklerin Kâbe'ye Yaptığı Ekonomik Yardımlar</i>	261
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER: <i>Ruh Hastalıkları Tedavisinde Musiki</i>	271
Bekir DEMİRKOL: <i>Vaizlerin Ehliyetleri ve Mesleğe Yatkınlıkları Üzerine Deneysel Bir Çalışma</i>	283
Dr. Ahmet AKBULUT: <i>Hariciliğin Siyasi Görüşlerinin İtikadileşmesi</i>	331
Dr. İbrahim ÇALIŞKAN: <i>İstisna Akdinin Mahiyeti ve Unsurları</i>	348
Dr. İbrahim ÇALIŞKAN: <i>İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları</i>	367
Dr. Mustafa KILIÇ: <i>İslâm Kültür Tarihinde Mûsiki. Başlangıçtan Emevilerin Sonuna Kadar</i>	399
Ar. Gör. Mustafa ERDEM: <i>Câhız ve "El-Muhtar Fî'r-Redd Ala'n-Nasara" İsimli Risâlesi</i>	454
İ.A. Heinz KLAUTKE: <i>Federal Almanya ve Batı-Berlin'de Müslüman Türkler</i>	475
 Kitap Tanıtımı:	
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU: <i>Ahmet Salih Muhâyirî, Tefsiru Süfyân b. Uyeyne, (et-Tab'atu'l-Ûlâ) 1403/1983.s. 438</i> ...	487
Dr. Ali YILMAZ: <i>Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü</i>	491

VAİZLERİN EHLİYETLERİ VE MESLEĞE YATKINLIKLARI ÜZERİNE DENEYSEL BİR ARAŞTIRMA*

Bekir DEMİRKOL

Öğretim Görevlisi Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Metot Üzerine Birkaç Söz

Nefis mürakabesinin kişi için önemi ne ise, organik bünyeler olan müesseseler için de bünye ve işleyiş mürakabesi o kadar, ve hatta ondan daha önemlidir. Ancak şahıs için nefis mürakabesi, Edirne'den Hakkari'ye kadar uzanıp bütün yurdu kapsayan bir müessesenin mürakabesinden daha da kolaydır. Çünkü kişi kendisinin iş, hareket ve düşüncelerini bilir. Ama müesseseler için aynı şeyi kolaylıkla iddia edemeyiz. Meselâ Edirne ve Hakkari'deki din görevlileri ile ilgili önemli birçok husus, merkezde idare ile görevli yetkililerin bilgi sınırının dışında kalır. Sebep, normal yolla bilgi edinmenin dışındadır, yani doğrudan müşahede ve tanıma alanı dışındadır. Durum bu olunca yetkili yönetim konusunda çıkmaz belirmektedir demektir. Elbeetki çıkmaza çare bulmak ve güvenilir usüllerle bilgi sınırını genişletmek gerekir.

Bu konuda çare, Hz. Muhammed'in (S.A.V.) örnek hayatında; sağduyunun rehberliğinde; ve tecrübî ilim metodolojisindedir. Bize göre bu üç kaynak birbirini te'vid eder. Bunlara ilaveten "istatistiğin faydaları artık tamamiyle anlaşılmiştir".

Esasen bizim için en önemli husus Hz. Muhammed (S.A.V.)'in bizzat nüfus sayımı yaptırmasıdır. Bugün nüfus sayımı tecrübî bir ilim olan İstatistik'in meşgul olduğu temel konulardan biridir.

Rahmetli Prof. Dr. Tayyib Okıç İslâm'da ilk istatistik teşebbüsü, "İslâm'da İlk Nüfus Sayımı"¹ adlı makalesinde kaynaklarıyla birlikte büyük bir ehliyetle işlemiştir. Biz de cömertçe iktibas edeceğiz. Diyorki,

1 Prof. M. Tayyib Okıç: İslâmiyette ilk nüfus sayımı, İlahiyat Fakültesi Mecmuası, Cilt VII, 1958-1959, S. 10-20

* Bu araştırma Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çalışırken 1977 de yapıldı.

merhum Okiç "İstatistik sahasında, Hz. Peygamber'in ilk teşebbüsü hakkındaki malumatımız sahih temellere dayanmaktadır. En meşhur altı sahih Hadis Mecmuasının ("Al-Kutubu's-Sitta") dördünde, Hz. Muhammed'in (S.A.V), nüfus sayımı hakkındaki emri ile ilgili hadis geçmektedir. Diğer tabirle, Al-Buhârî ve Müslim'in "Al-Cami'us-Sahih"-lerinde ("As-Sahihân"), An-Nasâ'i ve İbni Maca'nın "As-Sunan"larında, nihayet İbn Hanbal ve Abû Ya'la Al-Mavşili'nin "Al-Musnad"larında, İslâmiyet'teki ilk nüfus sayımına dair hadis yer almıştır.

Al-Buhârî'ye göre, tanınmış sahâbilerden olan Huzayfa İbnu'l Yaman, bize şu malûmatı vermektedir:

Nebî -Sallallâhu Aleyhi ve Sellem- buyurdu ki: "Nâs'dan, Müslümanlığımı sözü ile açıklayan kimseleri bana yazınız...

Hz. Muhammed (S.A.V.) tarafından emir buyurulan sayımın fiilen icra edildiği, yine aynı hadisin devamından anlaşılıyor.

Bizim için, burada en önemli husus Hz. Muhammed'in (S.A.V.) istatistiğe verdiği önemdir. Yine, merhum Prof. Okiç beyin daha anlamlı ifadesiyle "İslâmiyet'in doğuşundan kısa bir müddet sonra ve İslâm Devletinin kuruluşunun hemen akabinde Hz. Muhammed'in istatistiğe ehemmiyet vermiş olması ve ilk nüfus sayımını yaptırmış bulunması keyfiyetidir"².

Yine kesin olarak biliniyor ki Hz. Ömer (R.A) ganimet mallarının taksimi ve fakirlerin tesbiti için nüfus sayımı yaptırmıştır.

"Fakirlerin tesbiti" tabirine dikkat etmek gerekir. Şayet fakirlerin sayısı ve durumu Hz. Ömer'in bilgi sınırı içine girerse yetkili yönetim "adil yönetim" daha çok gerçekleşecektir demektir.

"Abid b. Yahya'nın Hâris b. Nüfeyl'den anlattığına göre: Hz. Ömer (R.A.) divan kurulması, kayıtların tutulması konusunda müslümanlarla istişarede bulunur, Hz. Ali der ki:

— Her yıl toplanılan malları taksim eder dağıtırsın, yanında dağıtığına dair hiçbir kayıt bırakmazsın, der... Bu sözlerden sonra Kureyşin delikanlılarından Akil b. Ebi Talib'i, Mahreme b. Nevfel'i... çağırır, ve onlara,

² Prof. Dr. Tayyib Okiç: Anılan makale.

— İnsanları evlerine göre yazınız, dedi. Onlar da önce Haşim Oğullarından başladılar... ve kabileleri sırasıyla yazdılar... Neticeyi Hz. Ömer'e bildirdiler"³.

Ayrıca bu kayıt ve yazının diğer bir sebebi başka bir ifade ile kayıt sûretiyle sayımın, yani tecrübî ilmin -İstatistiğin kullanılmaya başlanmasının sebebi, müslümanların ve dağıtılacak malın hatırda tutulamayacak kadar çoğalması- normal bilgi sınırının dışına çıkmasıdır. Nitekim Hz. Osman nüfus sayımı ile bunun tesbitinin gerekliliğini belirtirken bunu sezinlememek imkânsızdır. "Birçok malların insanlara verildiğini, dağıtıldığını görüyor ve biliyorum, fakat bu mallar sayılmazsa, kayıtları tutulmazsa senden mal alanlar ve almayanlar belli olmaz. Bunun sonucu olarak da yanlış bir işin çıkmasına, dedikodunun çıkmasına sebep olur"⁴.

Tecrübî metoda Hz. Ömer'den bir örnek daha: Hz. Ömer bir gece, çocuğunu süttten kesmek istemeyen bir kadının ağdını iştir.

— Niçin ağlıyorsun? diye sorar. Kadın da,

— Ömer süttten kesilene kadar onlara bir hisse vermiyor. Halbuki ben çocuğumu süttten kesmek istemiyorum... Bunun üzerine Hz. Ömer:

— Bu kusurdan dolayı yazık olmuş Ömer'e, bilmeden ne çok günah işlemiş, der. Sonra Ömer, ilancısını çağırır. şu sözleri halka duyurmasını emreder

— Kadınlar çocuklarını süttten çabukca kesmesinler, Süt emen müslüman çocuklarına da hisseler verdik.

Sonra bu durumu yiyecek dağıtan hazine memurlarına yazmıştır. Emirden sonra yiyecekler verilmeye başlanmış, *yapılan tecrübelerle*, önce, un, sonra ekmek, sonra da ıslanmış yemek haline getirilmiş aşlar verilmiştir. *Bunların 30 günlük denemesinden sonra* bir erkeğin her ay 2 cerib (36, 864 kg.) yediğini tesbit etmiş.

"Yapılan tercrübelerle", "Bunların 30 günlük bir denemesinden sonra" tabirlerinin altını çizdik ki taşıdıkları anlamlara dikkati çekelim. İşte bizim de yapmak istediğimiz, deney yoluyla yani bugünkü tabiri ile sosyal bilimlerde uygulanan anket metodu ile, Diyanet İşleri Baş-

3 Ebu'l-Hasan El-Maverdî, El-Ahkamu's-Sultaniyye, Çev. Dr. Ali Şafak, Bedir Yayınevi, 1396-1976, İstanbul s. 226

4 Anılan eser, anılan sayfa.

kanlıği gibi organik büyenin bir bölümü hakkında, vaizlerle ilgili bilgilerin tesbitine teşebbüs ettik. Bolu Eğitim Merkezinde 13.6.1977 den başlayıp 1.7.1977 de sona eren seminere katılan vaizlere bu anket uygulandı.

Anketi 54 vaize uyguladık ama, asıl amacımız memleketimizdeki bütün vaizler hakkında *sahih* bir fikir edinmektir. Ama bu mümkün mü? 54 vaizden bütün vaizler hakkında bir genellemeye gidebilir miyiz? İnceleme altındaki örnek 54 vaiz memleketimizdeki vaizlerin toplamının vasıflarını yansıtırorsa genellemeye gidilebilir.

“Herhangi bir gözlem alanına giren obje ya da bireylerin tümüne evren denir [Bizim evrenimiz bütün vaizler] gözlemin amacına bağlı olarak, evren küçülebilir ya da büyüyebilir. Örneğin, eğer bir araştırmacı Türkiye’de beş yaşındaki çocukların boy uzunlukları üzerinde bir inceleme yapmak isterse, araştırmacının evreni Türkiye’de beş yaşındaki çocukların tümünün oluşturduğu gruptur. Pek çok araştırma amaçları için evreni oluşturan obje ya da bireylerin tümünü ayrı ayrı gözleme tabi tutmak olanaksız olduğu gibi zorunlu da değildir. Küçük sayıda bir gruba gözleyip elde ettiğimiz sonuçları evrene genelleme olanağı vardır”⁵.

“Temel nedenlerin başında, zaman tasarrufu, işgücü tasarrufu, Gerekli bilgiyi çabuk sağlaması bakımlarından, örnekleme, evrene kıyasla çok daha avantajlıdır”⁶.

Anket sorularını sorup değerlendirirken 54 vaiz için harcanan zaman, 570 vaize harcanan zamana kıyasla çok daha az olacaktır. 54 anket soru kâğıdını değerlendirirken iki ay harcanyorsa bütün vaizlerin anket soruları için, iki yıl gerekir. Ayrıca bütün vaizleri bulmak da mümkün değildir.

Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi sorularımızı cevaplandıran vaizlerimizin, bütün vaizlerin normal bir örneği olması gerekir. Bizce bu vaizler memleketimizdeki vaizlerin karakteristik özelliklerini yansıtıyorlardı. Çünkü, yaş itibarıyla çeşitlilik vardı. 20 sinde olanlar olduğu gibi 50 lerinde olanlar da vardı. İmam-Hatip Lisesi mezunu, Yüksek okul mezunu olduğu gibi kendi kendisini yetiştirerek görev yapanlar da vardı.

5 Doç. Dr. Hüsnü Arıcı, İstatistik Yöntemler ve Uygulama, 2. Baskı, Cihan Matbaası, 1975, Ankara.

6 Morris James Slonim: Sampling, Simon and Schuster, 1966, Newyork, s. 6.

Ayrıca denek vaizler memleketin çeşitli yerlerinden gelmişlerdi. Doğudan, batıdan, kuzey ve güneyden. Bu sebeplerden ötürü 54 vaizin, bütün vaizler içinden alınma bütün vaizleri yansıtıcı bir örnek olduğuna kaniyiz.

Bütün bunlara rağmen, burada her söylenenin mutlak hakikat olmayabileceği hatırlanmalıdır.

Amaç:

Gayemiz vaizlerimizin bilgi dereceleri, ehliyetleri ve mesleğe yatkınlıkları hakkında mümkün olduğu kadar 'sahih fikir edinmeye çalışmaktır.

Zihnimizi kurcalayan soruların başında, vaizlerimiz ilmi yönden ne kadar yeterlidir? Yani irşad ve telkin ile görevlendirilen vaizlerimizin ilim bakımından yeterlilik derecelerini öğrenmeye çalıştık. Kur'an ve Hadis'i bilmeyi biz ölçü olarak aldık. İslâm Dinini gereği gibi bilmenin hizmet ederken başarı için büyük bir faktör olduğuna inandığımızdan Kur'an'ı ve Hadisi bilmeyi biz ölçü aldık.

Öğrenmeye çalıştığımız ikinci husus, vaizlerimizin meslekî ehliyetleri idi. Tabii ki bu, mesleklerini ne ölçüde benimsediklerini de içerir. Vaizlerimiz dinî irşad ve telkin için ne ölçüde ve ne gibi faaliyetlerde bulunuyorlar? Faaliyetleri yeterli mi? İrşad ve telkin için yeterli zaman harcıyorlar mı? Öğrenmek istediklerimizdendi.

Ayrıca, Teşkilatımızda personelin hizmetçi eğitim seminerleri ile yeniden eğitilmesi pek yenidir. Bu şu demektir: Bu tip kurslarda eğitim ve öğretimle ilgili tecrübemiz, yeniliği ölçüsünde kısıtlı ve sınırlıdır. Buna rağmen bilgimizi ilerletip daha yeterliye doğru gitmek "iki günü müsavi olan ziyadadır" emri gereğidir. Bu gaye hedeflerimiz arasında idi.

Vaizlik Nedir?

Bu konuda araştırma yaptımıza göre öyle görünüyorki her şeyden önce bu soruya cevap vermek ve konuyu tesbit etmek gerekir. Tabii ki benim ve hemen herkesin "vaiz" ve "vaizlik" hakkında bir fikri vardır. Ne varki, benim *vaizlik mesleğine dair fikrim ve diğerlerinin vaizlik mesleğine dair fikir ve düşüncelerinde, indi mütalaa ve kişisel fikir olma niteliği ağır basmaktadır*. Kişisel fikirlerin objektif ölçülere kıyasla, yani çoğunluğun benimsediği hakikatlere kıyasla, değer ve geçerliliği el-

betteki bir değildir. Kişisel hatayı asgariye indirgemek için biz vaizlik hakkındaki teorimizi (nazairye-kuram) de deneysel yolla tesbite çalıştık.

Hemen belirtelimki biz vaizliğin ne olduğuna dair hakikati bulduğumuzu da iddia etmiyoruz. Ancak iddia ve gayretimiz bu mesleğe ait düşünce ve kanaatları “kişisel fikir” olma vasıflarından mümkün olduğu ölçüde kurtarmak, *icmaa* doğru, daha doğrusu “*icma-ul vaizin*”e doğru adım atmaktır. Tabiidirki 54 vaizin fikirleri ile bu nevi icmanın gerçekleştiği iddia edilemez. Şu kadar var ki, burada vaizler hakkında söylenenler, kişisel görüşlerimizin epeyce ötesindedir; bunu iddia edebiliriz.

Diğer yandan, vaizlik hakkında söylediklerimizin tümü, İslâmî açıdan değerlendirildiğinde yanlış olabilir ve hatta böyle bir mesleğin ne denli meşru –ve bid’atten uzak– olduğu konusu tartışılabilir. Ancak bunlar bizim amacımız değildir. Amacımız memleketimizde vakıa olarak var olan bir mesleğin, o mesleği icra edenlerin, o meslek hakkındaki fikirlerini öğrenmeğe çalışmaktır. Bu gaye ile 7. soruldu.

Başarılı bir vaiz olmanın sırları sizce nelerdir? Maddeler halinde yazınız, diye sormuş, verilecek cevaplar için a), b), c) şıkları yazmış ve ayrıca boşluk bırakmıştık.

Bu soruya bütün denekler cevap vermişlerdir. “Yazınız” veya “Açıklayınız” tarzında sorulan sorulara, genellikle deneklerin en fazla yarısı cevap verir. Burada bütün deneklerin cevap vermesi bizce samimiyetlerinin ve müsbet alakalarının ifadesidir. Dikkate değer bu durumun belirtilmesinde yarar vardır.

Vaizlerin başarı için gerekli olduğuna kanî olup verdikleri cevapları 5 grup altında toplayıp inceleyeceğiz:

- a) İlim,
- b) Amel,
- c) Ehliyet,
- d) İhlas
- e) Vaizde bulunmaması gereken davranış ve düşünce biçimleri.

Bu sınıflamayı vaizler değil biz yaptık. Sebep, 54 vaizin cevaplarını 54 sesin karmakarışıklığından kurtarıp anlam ifade edebilir duruma getirmektir. Şurası da bir gerçektir ki İslâm Dini açısından bu sınıflamadaki şıklar birbirinden bağımsız değil, tam tersine birbirleri ile bağım-

lıdırlar. Mesela, amelsiz bir iman düşünülemez. Belirtildiği, gibi bize kolaylık olsun diye bu ayrımı yaptık başlıbaşına anlam taşıdığı için değil.

a) **İlim:** 48 kişi ilmî yeterliliği, başarılı ve ehil bir vaiz olmanın ilk şartı saymaktadır. Bilim deyince, herhangi bir bilgiden ziyade, yine bir vaizin deyişle; “Her yönü ile ilmî yeterliliğin” kastedildiği anlaşılıyor. Diğer yandan *vaizlerin genel eğilimleri* İslâmî ilimler ve diğer müsbet ilimler gibi *ayırım yapma yönündedir*.

İslâmî ilimlerin başında Kur’an-ı Kerim-i bilmek geliyor. Öyleki bir vaiz, “vaizin Kur’an-ı Kerim’i ezbere bilmesi lâzımdır” diyerek Kur’an-ı Kerim’i bilmenin bir vaiz için şart olduğunu belirtiyor.

Hemen belirtelim ki Kur’an-ı Kerim’i ezbere bilmek *çok iyi*; ders vereceği konudaki ayet-i kerimleri seçmede, bulmada, hafızlık vukufiyete büyük *etkendir*. Ancak bize göre Kur’an muhtevasını gereği gibi bilmek bir vaiz için şarttır

Vaizlerimizin Kur’an-ı Kerim hakkındaki bilgi dereceleri şimdilik bilgi sınırlarımızın dışında. Ama genellikle bilinen husus şu ki gerek İmam-Hatip Lisesinde gerekse yüksek okullarımızda, programları itibariyle, sistematik olarak veya diğer herhangi bir metotla Kur’an’ın tamamını öğreten bir çaba yok. Dinin temeli Kitab-ullah’ı öğrenememek ilmî yeterliliği büyük ölçüde kısacağı gibi, aynı zamanda affedilemez bir eksiklik. Bu konuyla ilgili sorularımız ve genel bir değerlendirme ilerde sunulacaktır.

Dinî ilimler konusunda belirtilen ikinci husus hadis ilminde ehliyet ve hatta “bol miktarda hadisi şerifi hıfzetmek lazımdır” hususudur. Sorduğumuz 4 üncü soruyla bunu anlamaya çalıştık. Ne yazıkki hadis ilmini –ki önemi apaçık ortada iken– gereği gibi ve lâıyıkıyla tekbu oranını çok düşük gördük. Okullarımızın, Kur’an için yetersiz programları hakkında söylediklerimiz hadis için de geçerli.

Ne varki; hadis ilminin önemini bildiği halde, hadisın temel kaynaklarından yararlanma düşük ise bunun hatasını sadece vaize yüklemenin yersizliğine kaniyiz. Kütüb-ü-Sitte’den sadece Buhari’nin teşkilatımıza basıldığını ve diğerlerinin temin edilmesinin pek mümkün olmadığını hatırlarsak hatanın sadece vaizde olmadığı ortaya çıkar.

Cevapları değerlendirirken ortaya çıkan diğer bir husus “Kur’an-ı Kerim-i ve Rasûlullah’ın Hayatını bilmek” veya “Özellikle Rasûlullah-

(s.a.v.)'in hayatı üzerinde durmak" gibi cümlelerde ifadesini bulan önemli hakikattir. Hz. Peygamber (S.A.V.)'in bütün müslümanlar için bir model ve örnek olduğu bir gerçek. Önemli olan onların bu modeli ne ölçüde takip, O'nu şahsında tatbik edip yaşadıklarıdır.

Bilmenin diğer bir vechesi ve yukardaki fikirlerle alâkalı olarak belirtilen diğer bir husus da "vaazı kaynak eserlerden yararlanarak hazırlamak" veya "sağlam kaynaklardan ve kaynak eserlerden istifade ederek" hazırlamaktır.

Sağlam kaynaklardan ve kaynak eserlerden istifade için, herşeyden önce o eserlerin elde mevcut olması gerekir. Bilinen birşey varsa o da Türkiye'de kaynak eserlerin basım ve temininin son derecede sınırlı olusudur.

Yine, "ilmî kültürün" sınırları içine giren ve vaizlerin tekrar tekrar belirttikleri bir diğer husus: "En başta arapçayı iyi bilmek", "Arapçayı iyi bilmek" hususudur. Arap dili ile iman ve müslüman olma arasında direkt bir münasebet yoktur. Ancak, İslâmın temel kaynaklarının hepsi arapça olduğundan bir vaiz için alet ilmi olarak arapçaya gereği gibi vukuf şarttır.

İlmî yeterliliğin eğitim ile ilgili yönüne ilişkin olarak da şu ifadeler yer alıyor: "Önce İslâmî konularda iyi yetişmiş olmak" ve "iyi bir eğitim görmüş olmak gerekir." Bu ifadelerin belirttiği gerçek, yoruma gerek kalmayacak kadar açıktır.

Ayrıca, "İlimlerle yeterli ölçüde mücehhez olmak" fikir ve cümlesini veya benzerini yukarda iktibas ettik. Dinî ilimlerle ilgili fikirleri derlemeye çalıştık. Ancak "İslâmî ilimlerle, diğer müsbet ilimlerle mücehhez olmak" gibi düşünceler üzerinde durmak gerekir. Vaiz herşeyden önce, gerçek hayattaki tecrübesine dayanarak müsbet ilimleri bilme zaruretini duyuyor. Tarihsel olarak, İslâm tarihinde böyle bir ayırımın olduğu doğrudur. Fakat, dinî ilimler ve din dışı ilimler gibi bir tasnifin İslâm Dini'nin ruhu ve temel düşüncesi ile bağdaşıp bağdaşmadığı münakaşa götürür bir konudur. Şöyleki:

İslâm toplumun ve ferdin her yönü ile ilgilenir. Diğer bir ifade ile hiç bir hadise yoktur ki İslâm Dininin sınırı dışında bulunsun. Durum bu olunca, müsbet bilimler, -Kelâm ve Hadis Usûlü gibi- doğrudan dini ilimler olmamakla beraber, İslâm Dininin sınırı dışında da değildir. Bu bakımdan din görevlisinin, toplumda bilinen ve müsbet bilim diye adlandırılan ilimlerden en azından haberdar olması gerekir. Asrın

geçerli ilimleri ile mücehhez olmayan kişi topluma ve ferde hizmet edebileceğinin çok çok altında minimum bir hizmet götürür.

İşte vaizin pratik hayatta ihtiyacını duyduğu ve ifade ettiği, “İlimlerle yeterli ölçüde mücehhez olmanın” gerekli olduğunun anlamı bizce budur.

Vaizlerin belirttiklerine göre sadece bilmek, çok okumak ve bir zamanlar iyice mütalâa etmiş olmakda yeterli değildir. Devamlı okumak, ilmi kültürünü tazelemek ve genişletmek gerekir. Hatta öyleki; “Günlük yayınlardan faydalanmak gerekir”. İlmî bakımdan dinamizm, ilerleme ve yenilenme, meslekî başarı için elzendir. Diğer vaizler aynı gereği, değişik ifadelerle şöyle belirtiyorlar: “İşleyeceği konuya çok iyi vakıf olmak gerekir”. Bunun için de “Yapacağımız vaazları gayet güzel hazırlamak, çeşitli kaynaklardan faydalanarak hazırlanmak, ve cemaatin karşısına çıkmadan önce ekzersiz yapmak, kendi kendisine vaazettir.” diyorlar.

b) **Amel:** Denek, 54 vaizden 33 ü doğrudan doğruya “İlmiyle amel olmak”, “Söylediklerini nefsinde tatbik etmek”, “Bildğini yaşamak” gibi ifadeler kullanarak ameli, lâıykıyla bir vaiz olmanın gereği olarak görüyor ve belirtiyorlar. Diğerleri de aynı anlamı zımmen ifade ediyor ve şöyle tabirler kullanıyorlar: “Önce kendine sonra cemaata vaazetmek”, “Görevinde samimi olmak” gibi.

Söylenenleri derli toplu ifade edersek; “Bilgiden sonra kâmil bir imanla önce kendimizin İslâm’ı yaşaması, bunun yanı sıra aile efradının da İslâm’ı yaşaması” başarılı bir vaizde bulunması gereken, şartlarıdır. Bunlara ilaveten “Söyledikleri ile amel edip örnek olabilmek” diğer bir ifade ile “söylenenlere evvelce kendisi amel etmek ve iyi örnek olmak” gerekir. Lisan-ı hal ile lisan-ı makâlin kişide aynı ve uygunluk halinde olması, bilinen bir tabirle sözünün özüne, özünün sözüne uygun olması ve bu haliyle tenvir görevinde iyi örnek olması, vaizlerin bir vaizde bulunmasının gerektiğini belirttikleri hasletlerdendir. Şüphesiz mesele bununla tamamlanmıyor, bir vaizde bulunması gereken nitelikler burada son bulmuyor. Ehliyet konusuna geçerek devam ediyoruz.

c) **Ehliyet:** Bu grup veya ad altında topladığımız konuda 50 vaiz görüşlerini belirtiyorlar. Başlıca ve tipik ifadeler şöyle: Her ne kadar yeterli ölçüde ilim sahibi olmak, sahih kaynaklardan yararlanıp iyi hazırlanmak gerekiyorsa da bu cemiyetin ve cemaatin seviyesine inmeye engel olmamalıdır. “Vaazda cemiyetin seviyesi (bilgi derecesi sıkıntı dert ve

ihtiyaçları) ile vaaz dersinin irtibatını sağlamak”, “Cemaatin seviyesini göz önünde bulundurmak”, “Cemaatin seviyesine göre konuşmak gerekir”, “Meseleleri derinlemesine incelemek [elbette gerekir ama bu] halkın seviyesine [inerek onların seviye ve alakalarının ötesinde olmayıp, onların istifade edecekleri şekilde] sunulması gerekir”. Ayrıca;

Metot ve dil bakımından da vaizin yeterli olması gereği belirtiliyor. Yani “Halkın anlayabileceği bir dille ve anlayacağı şekilde hitap etmesi gerekir”. Vaizin “Düzgün konuşması”, “Kısa ve özlü olması, cemaati sıkıkmaması”, “Bildirdiğini en iyi şekilde ifade etmesi”, gerekir. Bunlara ilaveten “kısa ve özlü”, “hitabette başarı kurallarına azami ölçüde dikkat etmesi” gerekir.

Şu hususu açığa çıkarmakta yarar var; *Vaizliğin* yukarda denildiği bir *ilim tarafı*, bir de konuşma olarak *sanat tarafı* vardır. Bilindiği gibi hitabet, konuşma sanatıdır. Daha önce belirtildiği şekilde biz vaizliğin ne olduğuna dair görüş ve düşüncelerle ilgilenmiyoruz. Konuya deneysel yaklaşımla bakıyoruz. Vaizlerimizin belirttiklerinin ve onlarla alâkalı olanların dışında fikir belirtmemeye çalıştığımız için bu konulara derinlemesine inilmiyecektir.

Şimdiye kadar belirtilenleri özetlersek, vaizde aranan nitelikler, onun ilim sahibi, amel sahibi, ehliyetli ve hitabet sanatına vakıf olması gerekir. Bunlara ilaveten “cemiyetle ders arasında güzel bir irtibat kurmak gerekir” düşüncesidir. Böylece vaizin cemiyeti ve cemaati tanınması konusuna geliyoruz.

Cemaati tanıma:

İlim, ahlak, amel ve ehliyet bir vaizin başarısı için kaçınılmaz olmakla beraber, onun *cemaati çeşitli yönleri ile tanınması*, meslekî başarısı için gereklidir.

Öte yandan başarısının tam olması için cemaatin da vaizi tanıması ve hatta ona karşı itimat geliştirmiş olması gerekir. Bu bakımdan bir vaiz “Cemaata karşı İslâmî ölçü dahilinde itimat sahibi ve güvenilir bir ilim adamı olduğunu isbat etmesi gerekir”. Bunlara ilaveten vaiz “halkla iyi bir münasebet kurarak cemaatin durumu ile yakinen ilgilenerek” hem tanıyıp hem de, onlara yardım ederek onlarla ilgi ve bağlarını kuvvetlendirir ise, daha faydalı olma yönünde müsbet adım atmış olur. Bu da “Cami dışında çıkmakla” “avam tabakası ile ilişkileri çoğaltmakla mümkündür. Elbette ki cemaatin durumuna vakıf olmayan”, bir vaizin ba-

şarı derecesi minimum olur. En uygunu “Cemaatin durumunu kavramak için, vaaz yapılan yerde daima bulunmak, (ora sakini olmak) gerekir. Misafir gibi 45 dakika vaaz edip 100 km. ötede bir yerde oturmamak gerekir”.

Genel olarak, 20 nci asra kadar din görevlisi, toplumun aydını idi yani din görevlisinin eğitimi ortalama olarak toplumun eğitiminden yüksekti. Özellikle köylerde okuma-yazma bilenlerin –eğitilmişlerin– başında geliyordu, din görevlisi. Ayrıca toplum yeknesak, basit ve düzenli idi. Umumi görünüşü ile bunlardan ötürü, din görevlisi toplumu ve ferdi daha iyi anlıyor ve gereken hizmeti yapıyordu.

Halbuki bugün toplumumuz gelişmekte, değişip başkalaşmakta, eğitim yüzde ve seviyesi yükselmektedir. Kişiyi ve toplumu anlama imkânı, gelişme (ki bir anlamda değişme ve başkalaşma demektir) oranında zorlaşmaktadır. Durum bu olunca yeniden teçhizatlanmak, yani toplumu ve ferdi anlayacak, ilmi vasıtaları ve metotları kullanacak düzeye ve seviyeye çıkmanın gerekliliği ortada.

Şu halde vaizlerimizce, toplumu tanımayı amaçlayan sosyoloji ile ferdi anlamayı amaç edinen psikolojinin, bir psikolog ve sosyolog kadar bilinmesi gerekir. Elbetteki bu bizim salt fikrimiz değildir. Bu husus vaizlerin belirttikleri fikirlerin belki de daha derli toplu ifadesidir. Nitekim bir vaiz “İnsan psikolojisini bilmek gerekir” diyor, ve bu yerinde düşüncesini, ayrıca, “Toplum psikolojisini ve vaaz yapılan yerin beşeri coğrafyasını iyi bilmek gerekir” düşüncesiyle başka bir vaiz destekliyor. Bunların yanbaşıda “Cemaatin (kültür, eğitim ve sosyo-ekonomik) seviyesini ve lisan durumlarını göz önünde bulundurarak”, hizmet edinmeyi amaçlamak gerekir. Dikkate alınacak bu hususların yanbaşıda belki de en az onlar kadar önemli “zamanımız insanı daha çok hangi hastalıklarla mübtelâdır? En kısa ve en etkili tebliğ için istifade vasıtalarını bulup faydalanmak gerekir. Hakkı süratli, sağlam, geniş bir alana ulaştırmayı düşünme,... tatbik”. Üzülerek belirtmek gerekir ki henüz bu yönde hakkı süratli, sağlam ve her alana ulaştırma henüz çok geride ve yetersiz durumdadır. Başkanlık teşkilâtımızın, her toplu iş yeri ve yerleşim merkezinde, bir din görevlisini bulundurması gerekir. Ayrıca iş yerinin özelliğine göre ihtisaslaşmış din görevlisinin bulunması gerekir. Mesela işçi kesiminde, öğrenci muhitinde v.b. gibi muhitlerde hizmete yatkın ve özel hizmeti amaçlayan görevliye ihtiyaç açıktır.

Yaniden vaaz ve vaize dönerken bir vaizin “Zaman üzerinde titizlikle durulması gerekir”, “Cemaatin daha çok ilgi duyacağı konuları iş-

lemelidir". Bununla ilgili olarak "Günün meselelerini (dinin ışığında) halka aktarabilmek", "Günlük ve çevre halkına uygun ve faydalı konuları seçerek vaaz" etmek hususunda vaizlere büyük görev düşmektedir. Tabiidirki kişisel uyum ve ahlâkî yaşantı ile birlikte olacak. Nitekim, "bir vaizin ihlas sahibi olması", "takvalı olması" gereklidir diye belirten vaizlerimizin sayısı küçümsenmeyecek ölçüde.

Vaizde Bulunmaması Gereken Düşünce ve Davranış Biçimleri:

Şimdiye kadar bir vaizde bulunması gereken, ilmî, şahsî ve metodik hasletler belirtildi. Şimdi de bir vaizde bulunmaması, bir vaizin yapmaması gereken hususları, bir sıralamaya tabi tutmadan belirteceğiz.

Bir vaiz "haysiyet kırıcı şeylerden uzak kalması", "riyakâr ve bencil olmaması", "mesleğe leke getirecek her türlü davranıştan sakınması" gerekir, diye fikrini ifade etmektedir.

Ayrıca "mugalata ve lüzumsuz şeylere [vaazında] yer vermemek", "israiliyattan ve kürsüye uygun olmayan hareketlerden sakınmak gerekir". Tebliğ görevinde, kişisel düşünce ve davranışlarda "çeşitli fırka ve gruplara meyyal olmamak ve onlarla ilgilenmemek gerekli", "siyaset ve şahsiyat yapmaktan uzak kalabilmek", "siyasi tercih bakımından renk vermemek" gereklidir diye belirtiyor vaizlerimiz.

İktibas edilen son cümle ve taşıdığı anlam üzerinde biraz düşünmekte yarar var. Apaçık bir gerçektir ki vaaz kursüsü, siyaset kursüsü değildir. Bu bakımdan, devrin geçerli ve moda olan siyasi fikir ve tercihlerini eğer vaaz kursüsünden belirtirse, belli ve belirli bir siyasi fikrinin olduğuna -İslâmî düşüncenin dışında- inanır ve kürsüde açıklarsa, birçok sakıncalar doğuracağı muhakkaktır. En azından, bu fikirler cemaata ters düşebilir ve cemaatin camiden soğumalarına ve hatta gelmemelerine neden olabilir. Değil vaizin, hiç kimsenin buna hakkı yoktur.

Öte yandan, toplumumuz genellikle, bilgisini okuyarak değil, işi-terek edinir. Bu nedenle, vaizin toplumdaki kıymeti ve dini önderlikteki değeri daha da artar. Eğer tabir uygunsuzsa toplumun fikir babası olma vasfını taşır.

Şayet lider -fikir babası- diğer vatandaşlara benzer ve onlar gibi taraf tutarsa, siyasi tercihini belirtirse, halkın nazarında, halktan biri olmuştur; tabii olarak liderlik vasfını yitirmiştir. Bu da irşat, telkin ve aydınlatmaya, kısaca etkin olmaya büyük darbedir.

Diğer yandan, “Vaiz siyasi bir fikre sahip olmamalıdır. Siyasi fikir ve tercihi de olmamalıdır”, diye iddia edersek, bu düşüncelerimiz vaizin insan olma gerçeği ile bağdaşmaz. Çünkü bu durumda biz vaizi ya insan olmanın ötesinde, yahut altında tellâkki etmiş oluruz ki tutarlı ve gerçeğe uyan fikir değildir. Şurası gerçektir ki vaiz bu memleketin bir ferdidir. Diğer fertler gibi bir değerler sistemine sahip olacak veya benimseyecek, ve bu değerler bütünü için daha geçerli ve daha uygun olduğunu düşünecektir. Bu gayet tabiidir. Aslında, eğer toplumun gidişatı, problemleri ile uğraşmazsa bu tuhaf olurdu.

Meseleye diğer bir açıdan bakalım: Anayasa hiçbir fark gözetmeksizin bütün vatandaşlara siyasi tercih hakkı tanımıştır. Vaiz, vatandaş olarak bu hakkı kullanma yetkisine sahiptir. Ancak, siyasi tercihini kesinlikle kürsüye getirmeme durumundadır. Hatta dışarda da bu konuya riayet etmek mecburiyetindedir. Çünkü 633 sayılı kanun din görevlisini siyasetten uzak tutmayı amaçlamıştır.

Köklü tedbir olmaması, yani ferdin kişiliğinin bir parçası olmaması, ayrıca dışardan gelen bir kural olması ve içte, benlikte daimî bir haslet olmaması bakımlarından, haliyle bizim dikkatimiz kanunî hususlardan çok, vaizin gerçek önderlik vasıfları ile donatılmış kişilik yönüne yöneliyor. Kanun bunu böyle yapmayacak, düşünmeyeceksin diye belirleyince, bu, ferdin o yöne yönelmemesi ve yasaklanamı düşünmemesi sonucunu yaratmaz. Ferdin hareketlerini kısıtladığı için belki aksi tesir de yapabilir.

Vaizin, toplumun bir ferdi oluşu, bunun tabii sonucu memleketin iyiliğine sandığı fikirleri –siyasi fikirler dahil– geliştirmesi veya benimsemesi, mesleği gereği bulunduğu irşad, telkin ve önderlik vasfı ile çatışır ve hem ferdin ruhunda ve hem de meslekî kişiliği ile cemaat arasında çelişki doğurur. Önemli olan bu çelişkiyi görmek de değil, bu tenakzun üstesinden gelmektir, ona çare bulmaktır.

Ne yazık ki çaresi olmakla beraber, pek o kadar kolay da değildir. Çünkü bu ferdin ruhunda, benliğinde olan bir olgudur. İlk ve son söz kişiye aittir. Gelişen o, yeterli olması gereken o, çaba kendisi için ve kendisi tarafından başlatılır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî'nin, “benden sevginin ne olduğunu tarif etmemi istiyorsun. Bu kolay değil, ancak sevginin ne olduğunu anlamak istiyorsun sevenlere bak. Hallac'ın sevdiği için darağacına sevinerek nasıl gittiği, sevginin anlaşılması için iyi bir misâl ve tariftir”, dediği gibi,

şayet dini önderliğin ne olduğunu anlamak istiyorsak örnek hayatlara ibretle bakmak gerekir. İmam-ı Âzam'ın devrin politik anlayışına alet olmamak İslâmı onun üstünde tutmak için mücadelesi bu yönde son derece düşündürücüdür, ve örnek teşkil edicidir. Aslında örnekleri çoğaltmak gayet kolay. Ancak manalı, yaşanmış örnek bir hayat burada yeter kanaatındayız.

Vaizlerin Durumları

1- İlmi Yeterlilik :

“Kendinizi vaiz olarak yeterli görüyor musunuz?” Sorusunu sorarken amacımız vaizlerimizin kendileri ve meslekî ehliyet ve liyakatleri hakkındaki kanaatlarını öğrenmekti. Vaizlerimizin kendilerini mesleğe yatkın, layık ve ehil görmesi çok önemlidir. Bununla beraber onların gerçekten meslekî ehliyet ve liyakatlerini göstermeyebilir. Çünkü kendisini ehil gören vaizin ölçüsü bizim meçhulümüz. Vaizlik hakkındaki standartları çok yüksek olabilir. Nitekim, aşağıda iktibas edileceği gibi bir vaiz meslekî ölçüyü çok yüksek tutuyor ve “hem ilim, hem amel, hem de... hususlar çerçevesinde benim vaizliğim hakiki bir vaizlik vasfını haiz olamıyor” diyor. İdealist vaiz kendisini ehil görmeyebilir ama, normal ölçülerle ve günümüz ölçüleriyle pekala ehil bir görevli olabilir. Aslında meslekî ideale ait standartlar ne kadar yüksek olursa, onlara ulaşmak ve uymak için o kadar çaba harcanır. Bu gayet müsbet bir şeydir. Eğer o standartlara erişemeyeceğim diye bir ümitsizlik ruha yerleşmezse,,

Diğer yandan bir vaiz, vaizlik mesleğine ait gayet mütevazı ve standart ölçüler benimseyebilir. Ve bu onun yeterliliğini kanıtlamaz. Genelikle, vaizin kendisini yeterli görme temayülü, onun yeterli olma durumundan daha fazladır. Yani, meslek ehli kendilerini olduklarından fazla olma durumu içinde görürler. Bu husus hesaba katıldığında 3 ncü ve daha sonraki sorular 1 nci soruyu ve onlara verilen cevapları gerçeği ile ortaya koymak için soruldu.

Nitekim, soru 1 de 44 kişi kendisini ehil görmekte, 3 ncü soruda 34 kişi Kur'an-ı tamamıyla okumuştur. Şayet Kur'an-ı tamamıyla okumak vaiz için ilmi yeterliliğin kanıtı olarak alınırsa -ki alınması gerekir, çünkü Kur'an'ı bilmeyen vaiz İslâmı hakkıyla öğretemez kanaatındayız- arada bariz bir fark görülür. Kendisini vaiz olarak yeterli görenler 44

kişi. Kur'an-ı tamamiyle okuyanlar 34 kişi, 10 kişilik fark, 54 vaiz için küçümsenecek fark değil.

Bu konu ile ilgili anket sorularını sorarken daha önce de belirtildiği gibi amacımız, onların ilmî bakımdan çeşitli yönleri ile yeterli olup olmadıklarını öğrenmek; şayet yeterli değillerse yetersizlik sebeplerini ortaya çıkarıp bu yetersizlikleri ve onların ehil olup olamayalarını aydınlığa kavuşturmaktır. Ta ki gerekli ve yerinde tedbirler alınabilsin.

Şimdi 2. sorunun muhtevasına geçelim; birinci soruda, kendisini vaiz olarak yeterli gören 44 kişi çıkmıştır. İkinci soru da birinci soru ile ilgili ve "Kendinizi yeterli görmüyorsanız sebepleri?" sorusuna karşılık olarak alınan cevap ise tabiidirki 10 kişiden fazla olmayacaktır. En azından biz böyle mantıkî bir sonuç çıkarabiliriz. Fakat böyle değil cevap verenler 10 dan fazla.

Burada verilen cevapların beş tanesi, ilmî yetersizliği doğrudan ve dolayısıyla belirtmektedir. "İlim azlığı" gibi ifadelerin yanı sıra şöyle dikkat çekici ifadeler kullanılmaktadır: "Planlı ve programlı bir vaaz tekniğinin verilmiş olmaması". Bir diğer husus, "kaynak kitap azlığı" ve "kütüphane yokluğu", ayrıca "fikir ve kaynak eserlerin tam olmaması" konularındır.

Hizmetiçi Eğitim Seminerinde öğretilenler hakkında fikir edinmek için derslere girmiştik. "Usul-u Fıkıh" dersini misal alacağım. Fıkıh, üsülü konunun genişliği ve özellikleri itibari ile öğrenilmesinin yıllar alacağı bir ilim dah. Bir aylık bir zamanda bu öğretilemez. Ayrıca ders-tekilerin yarısından fazlası yarı uyuklar bir durumda dersi takip ediyorlardı. Şu halde bu iki durum birleştirilince gayeye ulaşılamamış, kursta zaman, bu konuda heba olmuştur sonucuna varabiliriz. Tavsiyeler bölümünde bu konuya gereği gibi yeniden değinilecektir. Ancak burada şu kadarını belirtmekte yarar vardır.

Bildiğimiz kadarı ile bu tip kurs ve seminerlerde, en çok –verilen zaman hesaba katılarak– pratik konular ve eksiklikler üzerinde durulur. Yukarıda iktibas ettiğimiz vaizimizin haklı ve yerinde belirttiği gibi "Planlı ve programlı vaaz tekniği", "Bir vaaz konusu kaynaklardan nasıl hazırlanır?" konuları işlenseydi kursun gayesi daha çok gerçekleşebilirdi kanaatındayız. Eksiklerle ilgili cevaplara yeniden dönerken:

İki kişi sadece "amelî" hususların kendilerinin başarılı vaiz olmaları için engel teşkil ettiğini belirtmektedirler. "Söylediğimi gerçekten yaşamadığım için" ve "Amelî hususlar: Söylediğimizi bizzat tatbik etmediğimizden" gibi ifadelerle kendi durumlarını izhar etmektedirler.

Yeterlilik konusunda, "İlmî yetersizliğin", "Amel eksikliğinden" daha fazla olduğu, açıktır. Zira 5 kişi ilmî, 2 kişi amelî, konuları başarılı vaiz olamamalarının sebepleri olarak göstermişlerdir.

Ayrıca ilim ve amel hususları aynı denekler tarafından (iki kişi) belirtilmektedir. "Amelî husuların yanında ilmî noksanlığım da ikinci derecede çok mühim" ayrıca, "Hem ilim, hem amel, hem de... hususlar çerçevesinde benim vaizliğim hakiki bir vaizlik vasfını haiz olamıyor". ifadeleri ile belirtiliyor.

Her ne kadar ilim ve amel, vaizin başarısına etki eden iki bağımsız etken gibi görünüyorsa da bunların bir bağlantısının olduğu ortada. Başarılı bir vaiz olmaya kişisel özelliklerinin etkisi cümlesinden olarak belirtilen hususlar arasında, "Ses tonumun yetersizliği... Bu husus çok cemaatlı merkezler bakımından önemlidir" diyor bir vaizimiz. Vaizler görevlendirilirken kişisel özellikler dikkate alınarak görevlendirme yapılıyor mu? Bilmiyoruz. Ancak şahsî haslet ve hususiyetler, vaizlerimizin dediği gibi bazı hallerde önemlidir.

Birinci soruyu sorarken amaç, vaizlerimizin kendileri ile ilgili kanaatlerini öğrenmektir. Kendileri hakkındaki bilgi ve kanaatleri gerçeği tam yansıtabileceğini ve nitekim 3 ncü sorunun muhtevasına bakarken durumun bu olduğunun açığa çıktığını belirtmiştik. Birinci soruda 44 kişi kendisi ni yeterli görmekte fakat üçüncü soruda "Kur'an-ı başından sonuna kadar okudunuz mu?" sorusuna 34 kişi evet demektedir. Bilgi konusunda 54 vaizden sadece 34 ü bizim ölçümüzle yeterli görüyor.

Ancak Kur'an-ı Kerim'in tamamını okumak (burada okumaktan kasıt bilmektir) bilgi yönünden vaizlerin ehliyet ve liyakatlarını gösteren objektif delil ve ölçü olabilir mi? Bundan daha objektif ölçü düşünemedik. İslâm'ın ana kaynağını ve temelini bilmeyen bizce bu dinî meslek olarak yeterli ölçüde biliyor sayılmaz. Ayrıca, herkesin mâlûmudur ki, bütün İslâmî ilimler Kur'an'dan kaynaklanır, O'na dayanır, O'nsuz olmaz. Bunlardan ötürü Kur'an'ı bilmeyi biz ölçü aldık.

Üzücüdür ama gerçek şudur ki, vaizlerimizin % 63'ü. bu ölçü ile ehliyet ve liyakat kesbediyorlar. İşin daha üzücü tarafı İslâmın ikinci temel kaynağının "hadis-i şerif"ler olduğuna göre bu dalda bu ölçü ile ilmî yeterliliğin çok daha düşük olduğunun görülmesidir. Böylece 4. soruya gelmiş bulunuyoruz.

4. Soru da, Üçüncü sorudaki gaye ile aynıdır. Burada da yine biz –kendimize göre– objektif ölçü olarak, İslâm’ın ikinci temel kaynağı “sünneti”, vaizlerin bilgi yönünden ehliyetini ölçmek için seçtik. Kütüb-ü Sitte’nin sahih kaynak kabûl edildiğini belirtmeğe gerek bile yoktur.

Kütüb-ü Sitte’den hangilerini başından sonuna kadar mütalaa ettiniz? sorusuna 19 kişi Buhari’yi okuduğunu belirtmektedir. Sadece kitabın adını yazarlar çoğunlukta fakat, şöyle ifadelere rastlamak mümkün: “Sadece Tecrid’i çoğunlukla okudum”, “Tecrid-i Sarih’i kısmi-azamıyla okuduk”, “Buhari metnini okudum ve bitiridim”.

8 Kişi Sahih-i Müslim’i bütünüyle mütalaa ettiklerini belirtiyorlar. Buna ilaveten iki kişi de “Müslimin bir kısmı” ve “Müslim’i yarısına kadar” ifadelerini kullanmaktadırlar.

1 Kişi “Tirmizî’yi okudum” ve 2 kişi “Kısmen okudum” diyorlar. 2 Kişi İbni Mâce’yi okuduklarını belirtiyorlar. Bunun dışında bizim sormadığımız fakat vaizin hadis için kaynak kitap olarak belirttiği şu kitaplar var: “Umdet-ül Kari”, “İmam Suyuti’nin Camius-Sağîr’i” dir.

Ayrıca 2. soruyu daha aydınlığa kavuşturur ve destekler mahiyette şöyle bir ifade var: “İmam-Hatip II. devre mezunu olduğumdan ancak terceme edilen Tecrid-i Sarih Tercemesi’ni okudum”.

Diğer bir cevap da ayrı yönüyle gayet ilgi çekici. “Mütalâaya muktedir olduğum halde bugüne kadar elde etme imkânı bulamadım. Kütüphanelerden hazırladığım mevzuuma uygun yerleri mütalaa ettim”.

İmdi sadece 19 kişinin Buhari’yi ve 8 kişinin Müslim’i tümü ile mütalaa etmiş olmaları –tam sayı 54 hatırlanırsa– büyük eksiklik, fakat bu eksikliklerin sebeplerine gelince, öyle zannediyoruz ki, birden fazla ve giriftirler. Öyle görünüyorki, sebeplerden bir tanesi öğretim sistemi ile ilgili; okul ve yüksek okullarımızda, “tefsir, okuma”, “hadis okuma” derslerinin olmayışı veya çok az oluşudur. Kur’an âyetlerinin hepsine bakış ve inceleme zihniyeti eğitim müesseselerimizde yerleşmemişe benzer. Aynı şey hadis için de geçerli. Ne varki bu okullar Diyanete bağlı değildir. Fakat buna rağmen Başkanlık okul, yüksek okul ve fakülte sorumlularını, yerinde raporlarla haberdar edip uyarabilir. Çünkü bu öğretim müesseseleri kendi mezunlarının başarı derecelerini ölçecek bir girişimde henüz bulunmuş değillerdir.

Öte yandan, herhangi bir yargıda bulunmamakla beraber, vaizin cami ne kadar büyük olursa olsun, cemaat ne kadar çok ve kültürlü olursa

olsun hoca bildiğini söyler ve söylemekte devam eder, gibi pek de müsbet olmayan düşüncenin etkisi altında ne denli kaldığı sorulmaya değer ve hatırlanmasında fayda olan bir soru.

Tekrar soralım. Neden 19 kişi Buhari'yi okuduğunu, sadece birer kişi İbn Mace'yi ve Tirmizi'yi okuduklarını belirtiyorlar? Sahih kaynak olarak Buhari'nin ilk gelen hadis kitabı olduğu doğru ve bunun etkisi şüphesiz var. Ama başka sebep yok mu? Var kanısındayız. Çünkü Buhari Başkanlığımız yayınlarından olarak defalarca basılmıştır, satın alma imkânı var. Diğer hadis kaynakları için aynı şeyi söyleyebilir miyiz? Yukarıda iktibas ettiğimiz "Mütalaaya muktedir olduğum halde elde etme imkânı bulamadığı" hususu önemli bir faktördür. Öyle zannediyoruzki, şayet elde etme imkânı olsaydı bu kaynak kitapların mütalaasında büyük artış olacaktı. Ayrıca dinî kültürün artışına katkısı belirtmeye gerek yok. Bu konuyu tavsiyeler bölümünde yeniden ele alacağız.

11- Ehliyet :

Daha önce de değinildiği gibi, ilmî yeterliliği ehliyetten tecrid etmek mümkün değildir. Bu hususun hatırdan tutulmasında yarar var. *Yukarıdaki ad altında* değindiğimiz konu bir yandan ilmî ehliyetin bir uzantısı, diğer yandan meslekî çabaları, yani mesleğe layık olmak için gayretleri ihtiva ediyor.

İşte, 5. soruyu sormaktaki amacımız, vaizlerimizin hazırlanıp hazırlanmadıklarını, diğer bir ifade ile cemaatin huzuruna çıkmadan, bildiklerine yenilerini katıp katmama çabalarını öğrenmekti. Sevinçle belirtmek gerekirken, hepsi –ama az ama çok– hazırlanarak çıkıyorlar. Doğrusunu söylemek gerekirse bu sürpriz oldu ve hepsinin hazırlandığı cevabını beklemiyorduk. Vaaz edeceğimiz konuda önceden hazırlanma ihtiyacı duyuyor musunuz? sorusuna 53 kişi evet demiştir. Ama ne kadar sürelik bir hazırlanma? Bu 6. sorunun konusu.

6. soru şöyle:

Hazırlanma ihtiyacı duyuyorsanız:

- a) İki saat ve daha az,
- b) Dört saat,
- c) Bir gün,
- d) İki gün ve daha fazla.

Bir vaazı hazırlamak için 11 vaiz iki saat ve daha az zaman harcadıklarını, 11 vaiz ortalama dört saat, 20 vaiz bir gün ve 12 vaiz iki gün ve daha fazla zaman harcadıklarını belirtmişlerdir.

Vaaz hazırlama zamanında vaizler için büyük değişikliğin olduğu açık. Sebeplerine gelince, diğer sorular da hesaba katılarak şu sebeplerden olduğu intibai doğuyor. İlmî yeterlilikte farklılık, tecrübenin süresi, muhitin durumu gibi faktörlerdir kanımızca. *Ne yazıkki, bu durumu daha da aydınlığa kavuşturacak soru sormamışız.*

İlmî ehliyetin ve yeterli olmaya gayret etmenin bir başka yönünü anlayıp aydınlığa kavuşturmaya çalışmak için 2. soruyu sormuştuk. Soru şöyle: Bir vaaz hazırlamak için hangi kitaplara başvuruyorsunuz? Sırası ile 6 tane tefsir, 6 tane hadise ait kitap ismi yazınız. Gayemiz hangi kitaplara müracaat edildiğini, müracaat edilen kitapların sıhhatına bakarak İslâmî anlamda onların ne derece ilmî ve güvenilir olduğunu anlamaya çalışmaktı. Verilen bilgiler ölçüsünde bir hükme varmak gerekirse, vaizlerimizin büyük çoğunluğunun güvenilir ve kaynak eserlerden faydalandıklarını ortaya çıkarıyor. Her ne kadar, halk arasında bilinen ve sıhhatleri bir "Buharî"ye kıyasla çok düşük olan "Tenbih-ul Gafilin", "Nur-ul İzah" gibi kitaplar zikrediliyorsa da, büyük ekseriyetle sahih kaynaklara dayanılıyor. Cevapların muhtevasına geçerse durum daha da aydınlığa kavuşur.

Verilen cevapları -kitap isimlerini işaretliyerek- değerlendirirken, en çok müracaat edilen kitabın "Buharî" olduğunu gördük. "Buharî Metni", "Zubdet-ül Buharî", "Tecrid-i Sarih" ifadeleriyle belirtilen cevapları biz "Buharî" adı altında topladık. Vaaz hazırlarken 50 vaiz "Buharî"ye müracaat ettiklerini belirtiyorlar.

Vaaz hazırlanırken en çok müracaat edilen kitaplardan ikinci sırayı 36 kişi ile yine bir hadis kitabı alıyor: "Riyazüs-Salihîn". Daha önce de değindiğimiz gibi Riyazüs-Salihîn'in ikinci sırayı alması tesadüfî değildir. Başkanlığımız yayımları arasında çıkması, temin etme imkânının oluşu onun en çok müracaat edilen kitaplar arasında ikinci sırayı almasına etki eden önemli faktörlerdir.

Üçüncü sırayı 34 cevapla Elmalı Hamdi YAZIR'ın "Hak Dini Kur'an Dili" adlı türkçe tefsiri geliyor. Dördüncü sırada 30 cevapla "Müslim" geliyor. Kadı Beydavî'nin "Envâr'ut-Te'vil ve Esrar'ut-Te'vil"i ile Celaleyn tefsirleri beşinci sırada. "Taç el-Usûl"e 23, İbn-i Kesir'in "Fezail'ul-Kur"na 21 kişi, "Et-Terğiyb Vet-Terhîb"e 15 kişi,

Hasan Basri Çantay'ın "Kur'an-ı Hakîm, ve Meâli Kerîm"ine 14 kişi müracaat ettiklerini belirtiyorlar. Ayrıca "Medarik"e, Konyalı Vehbi Efendi'nin "Hülasat'ül-Beyan"ına ve Seyyid Kutub'un "Fî Zilâl'il Kur'an"ına 9, Ömer Nasuhî Bilmen'in "Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli Âlisi"ne 7 kişi, Kurtubî'nin "Cami'u Ahkâmı Kur'an"ına, Fahrettîn-i Râzî'nin "Tefsiri", ve Taberî'nin "Tefsir"lerine 3 er kişi müracaat ettiklerini belirtiyorlar.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çıkardığı "Meal"e bir kişi müracaat ettiğini belirtiyor. Yine "Tirmizî Ebu Davud, Rûmuz el-EHadis, Türkçeleştirilmiş kırk hadis, Meşarik, Bin Bir Hadis, Zurkânî, Bülûğ'ul Meram, Safvet-ül Beyan, Mukaşefet'ül-Kulûb, Umdet'ul-Karî, Kenz-ül-İrfan, Nur-ul İzâh Nasb-er-Raye, Muhtar ul-Ehadis" gibi kitaplar müracaat edilen eserler arasında sayılıyor.

Görüldüğü gibi büyük çoğunluk ile başvuru kitaplar kaynak eserlerdir. "Nur-ul-İzah" ve bunun gibi kitaplara müracaatın müsbet yanı dinî hakikatleri halkın seviyesine göre anlatmaya yardımcı olmalarıdır. Fakat ilmî ehliyetin diğer bir yönü, bir vaaz hazırlamak için nereden ve nasıl başlanır konusunda yukarıdaki sevindirici durum pekte görünmüyor. Sorduğumuz soru ile bu açığa çıkıyor.

Soru 12 şöyle: Anlamını bildiğiniz ve metnini hatırlayamadığınız bir âyet-i kerimeyi bulmak için ne yapıyorsunuz?

28 kişi, M. Fuat Abdul Bâki'nin "Mu'cem-ül-Mufehres li Elfazil-Kur'an El-Kerim"ine bakarım diyor. Mevzularına göre tertiplenmiş Kur'an-ı Kerim Fihristi'ne (yazanı Muhammed El-Arabî El-Azzurî, Terceme: M. Emin Esatoğlu) bakarım diyenler 7 kişi, toplam 35 kişi. 4 kişi hafız olduklarını "Kendim hafızım. Bu da âyet-i kerimenin tahmininde kolaylık sağlar", "hafız olduğum için bu konuda güçlük çekmiyorum" ifadeleriyle geçerli çözüm yollarını belirtiyorlar. 1 kişi de Kur'an'a hafız kadar âşinayım diyor, ve bunlar geçerli ve bütün din görevlileri için dilenen durumlar.

Diğer cevaplar da şöyle: "Kur'an'dan arayıp bulurum" diyor biri, ki Kur'an'dan bir âyeti kerimeyi bulmanın zorluğu ortada. Bir diğeri "Konularına göre tasnif edilmiş meallerden istifade ederim diyor. Ülkemizde yayınlanmış böyle bir mealin varlığından haberdar değiliz. Bir diğer cevap, araştırma bakımından zor olmasına ve Türkçe olarak Kur'an'daki her konu ile ilgili müstakil eser bulunmaması gibi engellere rağmen şöyle: "O konu ile ilgili müstakil eserlere bakarım" diyor.

Son olarak biri "Arapça bilmediğimden ,böyle bir eser de Türkçeye terce-me edilmediğinden sadece meali ile iktifa ediyorum" diyor. Halbuki M. Emin Esatoğlu'nun tercüme ettiği Kur'an Fihristi'ni Bolu Eğitim Merkezi'nin kütüphanesini gezerken, aynı eseri kütüphanede gördüm. Abdul Baki'nin "Mucem"i ile kıyas edildiğinde pek de mükemmel ha-zırlanmış söylenemez. Şu kadar var ki, hiç yoktan iyidir.

Sonuç olarak diyebilirizki, 54 vaizden 13 ü yani % 24 bu işin a, b, c. si sayılabilecek ilmi metotdan yoksundur. Üzerinde durulması ve dü-şünülmesi gereken bir konu.

Gayret:

13. soru: Camide vaaz etmenin dışında dine hizmet için faaliyetiniz oluyor mu?

a) Evet b) Hayır.

Cevabımız evet ise kısaca açıklayınız.

Bütün denek vaizlerin cevap verdiği bu soruya ikisi hayır diyor, 52 kişi olumlu cevap veriyor. Bunlardan 5 kişi sadece evet demekle ye-tiniyor. Verilen diğer cevapları şu sınıflamaya tabi tuttuk:

a) Telkin ve sohbet; yani yine konuşmaya dayanarak yapılan hiz-met; b) Eğitim ve öğretim faaliyetleri; c) Hayır cemiyetlerinde gösteri-len faaliyet. Şimdi belirtilenleri özet halinde ve anlam ifade edecek şekil-de belirtelim.

a) *Telkin ve sohbet :*

34 vaiz çeşitli yerlerde irşad ve telkinde bulduklarını belirtmek-tedirler. Bir kişi "Çeşitli yer ve seviyedeki kişilerle, talebelerle dinî soh-bet tertipliyorum". Biri "cami avlusunda sohbet ederiz" diyor. Vaaz-dan sonra hemen hemen her vaizin vaazı hakkında sorulara cevap ver-mek ve müsafaha için bu tip sohbetleri yaptıkları mutad olan şeylerdir. Bu bakımdan, cami avlusunda sohbet ekstra faaliyet alanı içine girmez gibi geliyor bize.

İki kişi "Muayyen gün ve gecelerde konferans vererek" "Konfe-rans ve seminer çalışmaları" ile cami dışında hizmet ettiklerini belirt-iyorlar. Bir kişi dinî seminer ve toplantı yaptığını belirtiyor.

Beş kişi köylere gidip irşadda bulduklarını "Köylere giderek köy-lüyü irşad" "Köylere gidiyoruz" "Köylere gidip vaaz etmek" ifadeleri

ile belirtiyorlar. Üç kişi gençleri hedef alan vaazda bulduklarını” gençlik ile ilişkiler” “talebe yurtlarında sohbet toplantıları” ifadeleri ile faaliyetlerinin sahasını belirtiyorlar.

Öte yandan dikkate değer bir diğer faaliyet yeri çayhanelerdir. Bu konu üzerinde biraz durmakta yarar vardır. Bilindiği gibi tebliğ ve irşadın İslâmî ölçülerle, sadece camide değil, tam tersine, hemen her yerde ifa edilmesi gerekir. Peygamber (S.A.V.) Efendimiz halkın kalabalık olduğu yerlere gider ve oralarda tebliğde bulunurdu. Kahveler veya çayhaneler halkın toplu bulunduğu, en önemlisi işsiz güçsüzün, canı sıkılanın, kısaca herkesin gittiği yerlerdir. Bu bakımdan görevlilerin oraya gidip sohbette bulunmaları çok yararlı olur kanaatindeyiz. Zaten birkaç vaizimizin de “Kahvehanelerde mümkün mertebe faaliyette bulunmak” gibi ifadelerle kahvehanelerin telkin bakımından önemli yerler olduklarının idrakine vardıkları anlaşılıyor. Biri de faaliyet alanını daha geniş tutuyor ve dikkate değer şu beyanda bulunuyor: “Bulduğum mahallin memurlarını ziyaret ve İslamı tebliğ, millete fert fert inerek İslâma ısındırmağa çalışırım, Oyunlu iki kahvehaneyi oyunsuz yaptım.”

Sonuç olarak diyebilirizki, insanların toplu bulunduğu yerlerde faaliyet gerekir, ama öte yandan şu da hatırdan çıkarılmamalıdır ki “kişisel temaslarla” “millete fert fert inerek” “şahsî ziyaretlerle” ve “özel ilişkilerle” telkin ve irşadın etkinliği sonderece önemli bir yol (metot)dur. Yeniden faaliyet alanlarına dönerek; üç kişi “Hapishanelere giderek toplu sohbet” “Cezaevlerinde vaaz-u masihat” tabirlerini kullanarak bu yerin irşat ve telkin alanı içine girdiğini belirtiyorlar.

Sadece iki kişi –çok, çok yetersiz bir rakam– toplu işyerlerinde dinî faaliyette bulduklarını belirtiyorlar. İfadeler şöyle: “Bulduğum mahallin memurlarını ziyaret ederek”, “Toplu işyerlerini ziyaret ederek dinî meseleleri konuşuruz”. Aslında bu başlıbaşına üzerinde durup araştırma yapılacak bir konu. Üzüntü ile belirtmek gerekir ki, işçiler memleketimizde dinî açıdan ihmal edilmiş durumda. İslâmın bu tabakaya yanlış tanıtılması söz konusu. İslâm sömürüden yanadır deniyor. Halbuki gerçek bunun tam aksine. İslâm hiç bir devirde prensip ve nassları itibarıyla sömürüden yana olmamıştır, olamazda. Avrupa’da bu doğru idi. Kiliseden kaynaklanan resmen bir dinî sınıf vardı (Özellikle ve XIX. asırda). Bunların sınıfsal çıkarlarını korumak için kapitalistler ile işbirliği yaptıkları bir vakıa. Ayrıca oradaki şayi, dinin, nass ve umde eksikliği de ortada. Halbuki İslâmda böyle bir sınıf –ruhbanlık– yok. Zekât, sa-

daka, toprak, mülkiyetinin durumu, ictimai yardımlaşma, servetin belli ellerde toplanmasını engelleyen faiz yasağı “komşusu aç yatarken kendisi tok yatan bizden değildir” ve “işçinin hakkını alın teri kurumadan veriniz” “kurban” gibi umdeler sadece İslâm'da vardır.

Gaye sosyal adaleti temin. Hal böyle olduğu halde, Batı'dan alınan fikirlerde, ordaki din ve din sınıfı sömürüye alet olarak tanımlandığından memleketimizde de bunun böyle olduğu veya olması gerektiği sonucuna varılıyor. Bu Batı'dan aktarılan fikirler, gerek İslâm'ın umdeleri ve gerekse İslâmın tarihteki tatbik gerçeği ile bağdaşmaz. Ne varki, iyice anlamadan, toplum ve dinî gerçekler anlaşılmeden bu fikirler –yanlış olmalarına rağmen– gün geçtikçe revaç bulmada, Bu da bir vakıa.

Özetle çıkar yol, ihtisas vaizliklerinin ihdası ve belli bir sayının üstünde işçinin, memurun çalıştığı her fabrika ve toplu işyerlerinde kadrolu, daha önce eğitilmiş ve yetişmiş olarak vaizin İslâmın gerçeğini –özellikle işçi-işveren ve ekonomi ile alakalı konuları– anlatması.

Belirlenen görevinin dışında dine hizmet için gösterilen gayret ve faaliyete dair bir vaiz şu cevabı veriyor: “Müracaatlarında dinî sorulara –helal, haram, talâk, nikâh gibi– cevap veriyorum”. Bu vaizin yukardaki konuları ve onlarla ilgili soruları extra faaliyet telakki etmesi, dikkat çekici bir husustur.

Vaizlerden biri de “Bir din hocası olmakla her nerede olursak olalım bir kötülüğü gördüğümüzde önlemekle mükellefiz” diyor. Biz de her nerede olursak olalım iyiliği emretmekle görevliyiz diye ekleyerek hocanın dediği yarı hakikati tamamlayalım. Ancak, din hocası veya vaiz vasfımızdan ziyade mü'min ve müslim olarak; umde ..... dır.

Ayrıca iyiliği emir ve kötülükten nehiy din hocasına, profesyonel din görevlisine munhasır değildir ve sadece ona hitap da etmiyor. Ancak ayırım yapmadan bu emir her inanana şamildir. Şu kadar varki, profesyonel görevlilerin, âlimlerin, daha özen göstermeleri gerekir.

b) Eğitim ve öğretim faaliyetleri:

Vaizlerin verdikleri cevapların 16 sı eğitim ve öğretim faaliyeti ile ilgili “Çocuk okutmak”, “talebe okutuyorum”, “talebe okutmak suretiyle faaliyetim oluyor” gibi ifadelerle bu faaliyet belirtiyor.

Cevaplardan anlaşıldığına göre eğitim ve öğretimde ağırlık Kur'an Kursları üzerindedir. Ama “İmam-Hatip talebelerine ders veririm”, “ortaokulda çeşitli derslere gidiyorum” diyenler de yok değildir.

Bir kişi "ilim okuturum" bir kişi "yaz aylarında çocuk okutuyorum", biri "arapça" ve nihayet bir kişi "tercüme, telif" faaliyetinde bulunduğunu belirtiyor.

c) Hayır Cemiyetlerinde gösterilen faaliyet; Bir anlamda İslâm yaşamadır. Ferdin ve hayatın her kademesinde. Durum bu olunca din görevlisinin de toplumun hemen her kesiminde faaliyet göstermesi gerekir. Üzücü ama gerçekki böyle bir davranış, İslâmı toplumun her kesimine ve her tarafına götürme gayreti çok eksik. Sadece 5 kişi bu tip bir faaliyet içinde olduklarını belirtiyorlar. "Hayır derneklerinde üyeyim", "hayır derneklerinde çalışırım" "cami derneklerinde çalışırım" gibi ifadelerle çok cüz'î olsa da, gelişen ve değişen toplumumuza olumlu yönde katkıda bulunmakta ve bu katkı gelişen Türkiye'de onların faaliyeti nisbetinde kendi inanç ve düşünce sistemlerinin damgasını taşıyabilir ve taşımaktadır.

Din, iman ve ameldir, İslâm inanç ve aksiyondur, fikir ve yaşamaktır, düşünce ve tatbikattır. Bu ikisi ferdin ruhunda mezc olup devamlı ve temelli bir varlık ve varoluş düzeyi oluşturmuşsa, o zaman İslâm kişide kemal halindedir denebilir. Kişi inancının sosyal hayatta tatbikatını ister. Sadece sözle gemi yürümez. Topluma karışıp görev alıp, şekillenen topluma katkıda bulunmak gerekir.

Özetle, bize ve bazı vaizlere göre din görevlisi için kemal halinde var oluş, "bulduğum her toplumda ve cemiyete hizmette bulunurum", "her fırsatta ve her yerde" vaizin bu seviyedeki kişisel faaliyetinin ve aynı zamanda da olgunluk ifadeleridir.

16- Bir kişinin İslâmî hayatı benimsemesinde sebep olumşsanız kısaca özetleyiniz.

Bu soruyu şu hususları dikkate alarak sormuştuk: 1) Toplumu tenvir ve hatta yeniden hidayete kavuşturmak için genellikle vaizlerin ne denli ciddi ve samimi bir faaliyet içinde olduklarını, onların cevap ve tepkilerinden öğrenmek istedik. Soruya 28 kişi cevap vermiştir. Cevap vermeyenler 26 kişi. Hemen hemen yarısının cevap vermemesi bir fikir verir kanaatındayız. 2) Vaizin, davet ve telkindeki metodu, Bunu da iki yönden ele alacağız.

a) Davet edilenin içinde bulunduğu durum ve şartlar, b) Davet ve telkin metodu.

a) Davet edilenin içinde bulunduğu psikolojik durum kadar, ve hatta ondan da önemlisi, davet edenin içinde bulunduğu ruh hali, hattı hareketi ve yaşayışıdır. Zaten daha önce işlediğimiz sorularla bu husus açığa çıkmıştır. Ana tema olarak orada belirtilen hakikatler bu soruya verilen cevaplarda da belirtiliyor. “Evvvela İslâmı kendim yaşarım. Ondan sonra söylerim” Örnek olarak iktibas edildi.

Davet edilenlere gelince; temelinde ikiye ayırmak mümkündür:

İnananlar; inanmayanlar. İnananlar, çeşitli nedenlerle –ki son derece önemli ve davetin etkinliği için gerçekten bilinmesi gerekli sebepler– inandıkları halde ya İslâmî yaşayışları eksik veya yaşayışları İslâmın emirlerine aykırı. Yaşayış yönünden eksikliklerin bazılarının bilgisizlikten kaynaklandığı görülüyor. “Kelime-i Şahadet’ten başka bir şey bilmeyen bir gence namaz ve ibadet öğrettim”. Bilinmeyi öğretmek, aslında irşadın ilk ve esaslı basamağıdır. Durum bu olunca yapılacak iş eğitim ve öğretimdir. Elbetteki en güzel örnek –özellikle bu gaye ile, eğitim dinamizmi yönü ile– Hz. Peygamber ve sahabe devrinin örneğidir. Bilindiği gibi ashap için, bizim bu gün anladığımız anlamda, okul yoktu. Fakat diğer yandan her yer okuldu. Bir ağaç gölgesi, mescit köşesi, sahabe evi, duvar dibi, yol arkadaşlığı, kısaca her yer okuldu, her fırsatta ve her kişiden öğreniliyordu. Batı eğitim sisteminin uzun asırlardan ve aşamalardan sonra vardığı ve Hz. Peygamber (S.A.V.) devri eğitim hareketiyle aşağı yukarı aynı paralelde olan ve son çeyrek asırda vardığı bir sonuç vardır. Bu gün bu kavram “Duvarsız Üniversite (herkese açık üniversite)”, “Yaygın Eğitim” diye nitelendirilmektedir. Özünde, okulu topluma yaklaştırıp toplumun bir parçası haline getirme, diğer yandan toplumu okulun, üniversitenin bir parçası haline getirme çabalarıdır.

Şayet yukarıda belirtilen Hz. Peygamber devri öğretim hareketleri örneğindeki her yerde, her fırsatta her vesile ile eğitim hatırlanırsa, daha başarılı, verimli ve herkese yaygın, kısaca İslâmî eğitim faaliyeti olur kanısındayız.

İkinci husus; amel zayıflığıdır. İnanmakla beraber İslâmî yaşayış yönünden kişinin eksiklikleri var. “Namazına devam etmeyen birçok kişileri, cemaattan geri kalan ve orucunu yiyen birçok şahısları yüce Allah’ın inayetiyle ikna edip hak yola başarıyla ulaştırdık”.

Üçüncü husus; İslâmın emirlerine aykırı davranışların, fiillerin fertte mevcudiyetidir. Bu konuda vaizlerimiz en çok alkollü içki ve ku-

marı zikrediyorlar. Müşahade ile bizim de toplumda gördüğümüz, ve vaizlerimizin yargılarına katıldığımız fiiler bunlar. "Ayyaş ve kumar oynayan bir belediye zabıtasının hidayetine vesile oldum. Kendisine Kur'an öğrettim." Şeklinde vaiz tarafından ifadesini buluyor.

Şimdi bir kişi yanlış olduğunu, zararlı olduğunu bile bile, bir mü'min haram olduğunu bile bile neden içki içer? Kumar oynar? Kanımızca bir tek nedene dayanmaz. İnsan ruhu gibi sebepleri giriftir, karışıktır. Buna rağmen bir din görevlisi için nedenleri anlamasına yardım eden bilgiler şarttır, elzemdir; eğer toplumun ve özellikle ferdin problemlerine çare bulup onu selamet sahiline ulaştırmak istiyorsa.

Ferdi anormal davranışlara iten, günah işlemeye sevkeden etkenlerin, psikolojik, ailevi, kişisel, sosyo-ekonomik, sosyal değişme, toplumsal başkalaşma v.b. gibi açılardan tecrübî olarak yeniden ele alınıp araştırılması gerektiğine inanıyoruz. Ancak, ferdi anlayıp, ona yardım etmemiz için elzem olan bu bilgiler ve araştırmalar yok denecek düzeydedir. Bunlara rağmen konumuzla ilgisinden dolayı birkaç satırla değineceğiz.

Tarihin belli dönemlerinde, toplum sosyal benliğini -kişiliğini, değer sistemleri itibariyle- oluşturduğu kişi çıkmaza gider. Ferdin ve toplumun hayatında bu dönem gayet kırıktır. Bazen ruhî ve toplumsal krizle sonuçlanır. Büyük savaşların olduğu, kıtlık dönemlerinin yaşandığı, devletlerin çöktüğü, yeni ümitsizliklerin belirdiği, yeni ideolojilerin çıkıp, yeni sistemlere doğru gittiği, eski ile yeninin, yerli kültürel unsurlarla yabancı kültürel unsurların çatıştığı, siyasî kargaşalıkların olduğu dönemlerde kişi yolunu diğer zamanlardan çok kaybeder, fert çıkmaza girer. Bu durumlar ruhî krizlerle -diğer zamanlardan çokneticelenir. Asrımız böyle bir asır, zamanımız böyle bir zaman. Çoğumuz Yemenlerde, Erzurum hudutlarında babasını kaybetmiş, annenin ninileriyle büyüdük. Yani bu acıları devraldık. Kolonyalizmin ve emperyalizmin, özellikle kültürel yönde olumsuz etkilerini, dolaylı da olsa duyuyoruz. Bunlar toplumun yaknesaklığını bozar; ferdi huzursuzluğa iter ve yeni arayışlara koyulmasına neden olur. Kişisel farklılıklar ve dış dünyada edinilen tecrübeler bütünü, kişilerde badireleri farklı şiddetle duymalarına neden olur.

Çoğu bu badireli durumlardan başarıyla çıkarlar. Ama bazıları da beceremez. Beceremiyen fert, psikolojik ve manevi sebeplerle ruhi bunalımların içine düşer, çıkmaza girer. Ruhî acılarla kıvrılır. Hatta bazen bu acılar dayanılmaz hal alır. İşin garip yanı fert, acının bunalımın

nereden geldiğini bilemez. Durum bu olunca ufukta çare görünmemekte ama ızdırap ve acı devam etmekte. O zaman kişi kolay yönteme kaçarak kendisini kendisinden alıcı, acıyı, unutturacak meşgale arar yahut da acıyı hafifleten (sözüm ona) müsekkin arar. İçki ve kumar geçici çözüm görünür, ama kalıcı kötülük olarak devam eder.

Ortaçağın bunalımlı döneminde dünyaya gelen, varlığın sırrını ve gayesini çözemeyen, şarabıyla meşhur Ömer Hayyam buna misaldir. Hayyam, gençliğinde bir çok medreseye (ilim müesseselerine) devam eder, birçok alimin rahlesinde oturur ve hakikat kapısını bulur ama onu açacak anahtar –burada vasıta, delil, akli ve ruhî yetenek– bulamayınca, bu mümkün olmayınca kendisini normal benliğinden uzaklaştırıcı, dindirici olarak şarabı keşfeder. İster bilinen anlamda alkollü içki olsun ister sembolik anlamda ruhî müsekkin olsun durum aynıdır.

Gaye, şuurlu varlığı uyuşuk hale – şuursuz hale– getirmektir. Yani varlığın haysiyetinden taviz vererek daha aşağı düşürerek geçici çözüm aramaktır. Bu vasfı ve yönü ile varlığın problemine yalancı çözüm bulmasıyla Hayyam Doğu’da ve Batı’da iştihar eder. Hayyam’ın şarabının tasavvufî aşk şarabı olduğunu iddia edenler de yok değil. Mümkün. Bu konuda yargıya varacak bilgeye sahip olmadığımızı itiraf ederiz. Ancak biz, Hayyamı Doğu ve Batı’da tanınan ve bilinen haliyle aldık. Bu yönüyle hata etmediğimize kaniyiz.

Şüphesiz her ruhî bunalım geçiren kişi içkiye ve kumara tevessül etmez. Bunalımların sebepleri gibi belirti ve yönelişleri de çok çeşitli ve değişiktir. Biz problemlili insanın mümkün bir yönelişi üzerinde durduk. Daha doğrusu içki içen birinin neden içki içtiğine dair muhtemel nedenlerden birinin üzerinde durduk. Yanlış yola sapışın temelinde, gereğinden fazla baskı –gerek ebeveyn tarafından, gerek iş ve meslek çevresinde amirleri vasıtasıyla– sebep olabilir. Ayrıca memleketimizin içinde bulunduğu, kalkınmaya çabalayan yöneliş, sosyo-kültürel şartlar, sosyo-ekonomik şartlar sosyal değişme süreçleri, haliyle kişiye etki de bulunur. Örnek olarak bir köylüyü düşünelim:

Ekonomik sebeplerle, geçimini sağlayamadığı köyünden kente göçer. Bu göçüş, büyüdüğü, bildiği tanıdığı, kısaca kendisinin varolup şekillendiği dünyadan ayrııştır. Bu göç; ailesini, geniş akraba topluluğunu, hayat tarz ve yolunu, bir kelime ile dünyasını bırakıp gidiştir. Yeni muhitinde uzun müddet genellikle yalnızdır, yalnızlık çeker. Üstelik çoğu kez, şehirdeki meslek dünyasının gerektirdiği ehliyetten yoksundur. Yeni toplumda ve yeni şartlar içinde çoğu hayat mücadelesinde

başarır, ama başaramayan da yok denecek kadar az değildir. Başarısızlığın, mesleki hayat karşısındaki hiçliğin acıları olumlu yönde aşılmaya çalışılacağına, olumsuz yönde dindirilmeye çalışılır- içkiyle.

Büyük şehirlerde yaşayanların % 60 ı gecekondualarda yaşar. Yani bu yekûn köylerden, ayrı dünyalardan gelmişlerdir. Belirtildiği gibi çoğu yeni durumlara, hayata uyum sağlar ve mesleki yetenekleri edinir. Gecekondu semtlerinde bir gece gezintisi ile sağa sola yapı yapanların istatistiği yapılırsa beceremiyen ve başaramıyanların sayısının tahminlerin ötesinde kabarık olduğu görülür. Ayrıca köyden gelenler şehirlerin kendilerine has sosyal hastalık ve mikroplarına karşı bağışıklık kazanmamışlardır. Zira bu sosyal hastalık ve mikroplar, göçen fertlerin şekillendikleri toplumlarda yoktu. Bu bakımdan birinin ellerinden tutmalarına, yardımlarına muhtaçtırlar. Şayet din görevlisi yardım elini uzatır, meyhane yerine camiye götürür veya o yolu gösterirse üzerine düşeni yapmış olacaktır. Unutulmamalıdır ki sihirli anahtar (telkin edilenin kalbine) samimiyettir, samimi alâkadır.

Geleneksel olarak İslâmi toplumlarda, bir problemle karşılaşır ve onu çözemeyen, çıkmaza giren bir kimse, imama giderdi. Nereye gidiyorsun diye sorulduğunda "Hocaya akıl danışmaya gidiyorum" derdi. Din görevlisinin rehberlik, önderlik, danışmanlık görevi vardı. Bugün de aynı ölçüde "Hocaya akıl danışmaya gidiliyor mu?" Şayet gidilmiyorsa nedenler? Hocaya yönelişin, rehberlik için rağbetin azalmasına neler sebep oluyor? İslâm hayat dinidir deriz. Acaba sosyal hayattan çekilip camiye sığınmamızın payı yok mu?

İnanmayanlar ve Davet :

"..... Üniversitesinden gayri İslâmi yaşayan iki gencin Allah'ın varlığı hususundaki fikirlerini ispatlayarak, Allah'ın varlığını, İslâmın büyüklüğünü anlatarak kabul ettirdim, Bugün İslâmı fevkalâde müdafaa eden insan olmuşlardır." Bir diğer vaiz "Bir kişiyi sakat ideolojik çukurundan İslâma davetim neticesinde kabullendiğini kendisi ifade etmiştir. Vakıadır," diyor. İnanmayanlar derken, bir ayırım yapıp müslüman olmayan ebeveynden doğanlarla müslüman anne ve babalardan doğan, İslâm Kültürü içinde büyüyenler elbette ki bir olmazlar. İkinci gruptakilerin hidayeti elbetteki daha kolay. Bu bile başlı başına tetkik ve tetabbu isteyen bir konu. Müslümanlar arasında ve müslüman anne-babadan doğup büyüyen, İslâmı hangi sebeplerden terkeder? Ne yazık ki, ciddi tecrübî tetkiklerden yoksun bir konu.

Yukardaki fikirle ilgili ve belirtilmesi gerekli bir husus varsa o da Türkiye'nin artık fikir bakımından yeknesak bir toplum olmadığıdır. Şunu kastediyoruz: Türkiye çeşitli düşünce, fikir ve ideolojilerin kökleşip geliştiği bir ülke. Bunlardan bazılarının İslâm'ın esasları ile bağdaşmadığı ve tezat teşkil ettiği ortada. Müslümanın tavrı nedir; ne yapmalıdır? Kolay cevap ve çoğunlukla şimdiye kadar tatbik edilen kestirme yol "kafir oldun" deyip işin içinden çıkmaktı. Şimdiye kadar toplum yeknesak olduğu için, toplumdaki ayırıp yalnızlığa terketme tehdidi, kişiyi uyarma konusunda etkili olabiliyordu. Ancak bugün bu metod, bir sürü zarar doğurabilecek durumdadır. Reddedilen ve yalnızlığa itilecek kişi için yalnız kalma ve terkedilme bahis konusu değildir. Kendisinin uyum içinde olduğu, İslâm ile uyum ve uygunluk halinde olmayan bir guruba katılır. Bu guruplar, büyük hızla büyümektedir. Bu gurupların da büyümesiyle ters orantılı inananlar azalmaktadır. Kaldiki, şüphe içinde olan kişiyi reddetmek İslâmî davet usulü de değildir. Bizlere örnek, Hz. Peygamberin davet metodunda yukardaki tavır yok. Müellefe-i Kulub'u hatırlarsak, Hz. Peygamberin tebliğ gayretini düşünürsek sahih fikir sahibi oluruz kanaatındayız. Böylece yukarda değineceğimizi belirttiğimiz "davet metoduna" gelmiş oluyoruz.

Herşeyden önce Kur'an'ın davet ve telkindeki metodu nedir? Hz. Muhammed (S.A.V.)'in davet ve telkindeki metodu nedir? Hemen herkes bunları bildiğini sanır. Aslında bilgi hududu, birkaç ayet-i kerimenin ötesinde değildir. Gayretli araştırmacıları bekleyen konular bunlar. Daha önce de belirtildiği gibi vaizlerimizin belirttikleri ölçüde değinilecektir.

a) *Tesadüfi İrşad*: Din görevlisinin o gaye ile cehd ve gayret sarfetmeden hidayete erenler. Bir yönü ile her hangi bir hadise sonucu -kaza, rüya, afet v.b. gibi- hayatındaki anlamsızlıklar bütününe farkına varır. Yön değiştirir. Yani yeniden hidayete erer. Tesadüfi irşadın diğer bir yönünü bir vaiz şöyle belirtiyor: "Kenar bir semtte vaaz ediyordum. O zaman hoparlörler hariçten duyuluyordu. Aradan uzun müddet geçmişti. O semtin sakinlerinden tanıdığım biri gelerek teşekkür etti. Ailesiyle geçinemediklerini, fakat (o'nun) vaazı dinledikten sonra itaatkâr olduğunu ifade etti." Sevindirici bir olay, ancak irşadın tesadüflere bırakılmayacağı da açıktır.

Her ferdin hayatında öyle bir devre vardır ki Mevlâna'nın tabiriyle "Yakılmaya hazır mum gibi", hidayete hazır adaydır. Önemli olan bu hazır olma durum ve anını sezinleyebilmektir.

b) müjdeleyiniz.....; İslâmın doğru anlaşılıp, irşadın öylece ve ona göre yapılması gerekir. Bir vaiz kendisinden önceki görevlilerin İslâmı doğru anlamadığını şöyle kanıtıyor ve ayrıca kendisinin İslâmı anlayışını da ortaya koyuyor; “Daha evvelki meslektaşların ekserisi, cemaata Azab-ı İlahî’den bahsetmişler ve günah deryasına batmış bir hal meydana getirmişler. Ben de Peygamberimiz (S.A.V.) efendimizin kolaylaştırmın zorlaştırmayın, müjdeleyiniz korkutmayınız [aslında nefret ettirmeyiniz], hadisi şerifini göz önüne alıp, “Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz” ayeti ile mezcedip kendilerine itimat telkin edip itminana kavuşturdum” diyor.

Vaizimizin İslâm dinini anlayışı ve bu anlayışı ayet-i kerime ve hadis-i şerif ile delillendirme ve sunuşu doğrudur. Ama şu var ki eksiktir, şöyle ki, dinlerin irşad metotları, o dinlerin hayat, kâinat ve Allah anlayışlarından kaynaklanır. İslâmın irşad ve telkindeki metodu o’nun hayat, kâinat ve Allah anlayışına uygunluk içinde tezahür eder, etmelidir de. Vaizimizin irşaddaki metoduneksik bulurken, İslâm’da Allah anlayışının sadece bir yönünü; Rahim, Gafur tarafını ve bunun dünyadaki belirtisinin, şefkat, merhamet belirtisine ağırlık verdiğini, diğer yönünü, hatasında ısrar edenler için cezalandırıcı sıfatını hatırlamadığı için eksik bulmuştuk. Sözün özü, İslâmî anlayışın gerçek ve prensiplerin olduğu gibi, taviz vermeden, saklamadan sunulduğu gerekir.

Ama bu belirtilenlerin, müslümanın ümitlerini tümüyle yıkıp yaşarken cehennemlik edip öyle bırakmakla alâkası yoktur. *Tamamen korkuya dayanan telkin, despot ve merhametsiz bir uluhiyet anlayışından gelir.* Bu anlayış Allah’ın Kur’an’daki tarifi değildir; “Biz ona şah damarından daha yakınız” Allah’u Teâlâ’nın, bir ortaçağ despotu gibi anlaşılmasının aleyhine sarsılmaz delillerdir.

İslâm elbetteki müjdeleyicidir; ferdin evrende varlığının bütün yönleriyle ve bir bütün olarak mümkün ve en yüksek düzeyde varoluşunun insan olarak ve onun sınırı içinde gelişip kemal haliyle yaşamasına vesiledir ve kemal halinde yegane yoldur.

c) *Yakın Tanışma ve Diğer Prensipler* : Tebliğin gereği gibi yerine getirilmesi için gerekli görülen hususlardan biri de yakinen tanışma ve tanışmadır. Vaizlerimizin beyanlarından bu tekrar tekrar açığa çıkıyor. Esasen 22. soruyu sorarken amacımız yani öğrenmek istediğimiz buydu. Ancak 27 vaizin, cemaat çok olsaydı daha faydalı olurdu. 10 vaizin farketmez diye cevap verdiğini görünce, yeniden düşünmeye başladık.

Ya soruyu soruş tarzımız gayemizi ifade edecek biçimde değildi. yahut toplu haldeki toplum psikolojisini ve bunun vaiz ve cemaata etkisini dikkate almamıştık. Doğrusunu belirtmek gerekir ki bunlar düşünülmemiştir. Dikkat çekici husus, 22. soruda öğrenmek istediklerimiz burada açığa çıktı.

Yakinen tanışma konusunda ifadelerden bazıları şöyle; "Ali ismindeki bir arkadaşına nasihat etmek suretiyle ibadete başladı. Ve daha evvel içmekte olduğu içkiyi bıraktı." Arkadaş kelimesinin altını kasten çizdik ki, davetin etkinliğinde yakın tanışmanın önemine dikkati çekelim. Bir diğer ifade; "Onun ile arkadaşlık kurdum. Ona kendi halimi anlattım. O da bana kendi halini arzetti. İslâmı ona en güzel biçimde tarif ettim. İlk önce biraz zor oldu ise de sonuç çok iyi oldu." "Arkadaşlık kurdum", "kendi halimi [Yani kim ve ne olduğumu, hayat gayemi] anlattım", "İlk önce biraz zor oldu ise" ifadelerine dikkatin çekilmesi lazım.

Vaiz lisan-ı mekal ve lisan-ı hal ile durumunu, yöneliş ve gayesini anlatıyor; uyum, erdem ve ittika halinde bir bütün olarak hidayet yolunun bir örneğini sunuyor. Sonuç başarı, ama zor. Herkes bir günde hidayete erdirilemez. Sebati gerekir, telkinde devamlılık gerekir. Sahih fikir için müşriklerin Hz. Peygambere direnişleri hatırlanmalıdır.

Diğer bir vaiz "Bizzat onunla aramızda ünsiyet peyda etmek için dükkânına gittim. Ve tatlı bir lisanla hakkı ve hakikati anlattım. Ve böylece gayri meşru kazançtan vazgeçip İslâmı benimsemesine sebep oldum. Bunu da tatlı bir lisanla başardığıma inanıyorum:" diyor. Vaizimizin hakikati tatlı bir lisanla anlatma prensibine tamamen katılıyoruz. Ancak "Aramızda ünsiyet peyda etme "ye dikkat çekilmeden geçilmiyecektir. Yine, "Cemaatla yakın ilişki kurmak, özel surette ilgilenmek ve tedrici surette meseleleri sıkmadan izah etmek" diyerek, yakın tanışma, ünsiyet peyda etme, tatlı lisan ile hakikati anlatma gibi disturların yanı sıra tedrici hususunu getiriyor bir başka vaizimiz. Şayet hatırlanırsa, aynı zamanda Hz. Peygamber (S.A.V.)'in davette, dini hükümleri va'zetmede metodudur bu.

Bir diğer vaiz; "Bir vesile ile köyümdeki bir kahve sohbetim neticesinde İslâmî hayatla ilgisi olmayan birkaç kişinin bana yaklaşması ve benim de onlara gösterdiğim sıcak alâka sayesinde İslâmî hayatı benimsemiş ve namazlarında müdavim hale gelmişlerdir." diyor. Yine "sıcak alâka" ve daha önce belirtilen insanların toplu bulunduğu yer, kahvehane. Sıcak alâka bir yönüyle iman ve onun dinamizm halindeki coşkunluğunun olgun varlıktaki ifadesidir. İşte iki örnek: Mevlâna Celaleddin-

Rumî; O büyüklüğüne rağmen davet edileceklere ancak "gel" diyebilmiş ve onları kendisine çağırmıştır. Halbuki Hz. Peygamber (S.A.V.) o yüceliğine rağmen bizzat davet edilenlere gitmiştir, daveti öyle yapmıştır. İşte aradaki fark ve İşte Hz. Muhammed (S.A.V.) örneğinin sarsılmazlığı ve örnek olmada eşsizliği..... Fazla söz gereksizdir. Davet metotlarını belirtirken bir vaizde bulunması gereken ve daha önce belirtilen hususlarla bunların birlikte bir bütün olarak kavranması ve mütalaa edilmesi gerekir. Ayrıca vaizin toplumu ve kişiyi bilmesi daha önemlisi toplumsal ve kişisel problem ve bunalımları en az bir ruh doktoru gibi anlayacak seviyeye çıkmasının tebliğ yönünden zorunluluğu aşikârdır. Vaizin ışık tutucu anlamlı hayat tecrübesi bu konuda şöyle dile geliyor: "Ruhî bunalım geçiren, zevk ve neşeyi eğlencede bulanlarla teşriki mesaimle, bu durumun manevi gıdadan (namaz, oruç, v.s.) mahrum kalması nedeniyle olduğunu kendilerine anlattım. İslâmî yaşayış ve tatbiki giriştikten sonra bu durumun nisbeten zail olduğuna müşahedemle kail oldum." Nihayet bir bütün olarak kavranması ve mütalaa edilmesi gereken, daha önce de değinilen ve vaizlerimizin tekrar tekrar belirttikleri bir iki husus: İslâmî yaşama; "İslâmî evvela kendim yaşamağa çalışırım, ondan sonra söylerim" Diğer bir ifade ile kişide yaşayan islam. Aynı anlamda ayrı ifade; "Kişiliğimi ve İslâmî yaşantımı sevdiğim için namaza başlayan ve içkiyi terkeden arkadaşlar gördüm." Ehliyet "Bilgili olmam ve mütevazî olmam ve halk tarafından sevildiğim için"...

Kişisel yönden ve her yerde faaliyeti vurgularken, cami içi faaliyeti ve onun önemini küçümsediğimiz zannedilmesin. Cami içi faaliyetin değer ve önemi, belirtmeye gerek olmayacak ölçüde açıktır. Yine de bu konuda bir vaizimizin belirttiklerini ihtibas ederek, cami içi faaliyetin önemini belirtmiş olalım: "Devamlı kumar oynardı, Cuma namazı bile kılmazdı. O kazaya tayin edildikten sonra başkası tarafından camiye getirildi. Ondan sonra devamlı geliyor ve beş vakit namazını kılıyor."

Meslekte Uyum

Kişinin bulunduğu yerde ve mesleki hayatta yalnızlık duyması, çeşitli nedenlerden ötürü mesleğe, muhite uyumsuzluğun belirtisidir; veya kişinin kendi kendisi ile uyum teşkil etmediğinin, ruhen *rüşte ve yetişkin insan olma seviyesine* erişemediğinin emaresidir. Bizim 17. soruyu sormaktaki amacımız, vaizlerimizin benlikleri ile inançları, kişilikleri ile meslekleri ve meslekleri ile muhitleri arasında uyum olup olmadığını anlamaktır.

17. ve 18. soruları beraber mütalaa edeceğiz. 17. soruda 6 vaiz her zaman yalnızlık hissederim diyor. Nedenlerini şimdilik bilmediğimiz, ancak 54 vaizden 6 sının yani vaizlerin % 11 inin ya kişisel-sosyal, yahut da meslekleri ile olan ilişkileri dolayısıyla, huzur içinde olmadıkları; kendilerini meşgul eden nedenlerin mevcudiyeti açıktır. Bilinen şudur ki, kişi kendisini kendisi ile, çevresi ile ve mesleği ile uyum ve uygunluk halinde hissetmezse, verimi çok, çok düşük olur. Çünkü problem, mahiyeti itibariyle ve gerektirdiği enerji bakımından diğer meşguliyetlere pek az zaman ve enerji bırakır.

16 Vaiz arasıra yalnızlık hissettiklerini belirtiyorlar. Her zaman yalnızlık hissedenler hakkındaki iddialarımızı bunlar için söyleyemeyiz. Ne varki bazı sıkıntıların olduğu ortada. Nedenlerini bilmek ve çare bulmak elbetteki vaizin verimini artırır.

A- Meslekte uyum içinde olanlar :

Sevindiricidir ki, 30 vaiz hiç yalnızlık hissetmediklerini belirtiyorlar; diğer bir ifade ile benlikleri ile meslekleri ve mesleklerinin gerekleri arasında tam bir uyum var. 18. soruya verilen cevapların hepsi yalnızlığın nedenlerini yansıtıcı değildir. Mesela, bir vaiz şu takdire değer beyanda bulunuyor. "İlmî sahadaki çalışmalar ve iyi bir ilim adamı olma gayreti, halkın müracaat ve dertlerini dinleme, çarelerini anlayıp anlatmaya çalışma, onlara mukni cevap için İslâmî eserlerle meşgul olmak vaizi yalnız bırakmaz. Ya şahıslarla veya eserlerle arkadaş olma durumundadır." Bu ifade kişisel olgunluğa ermişliğin, kişilik ile meslek arasında uyum sağlamış olmanın ve bu uyum ile irşadda bulunmanın ifadesidir.

Sorduğumuz 18. soruda sadece yalnızlık hissini sebeplerini sormuştuk. Ancak, yalnızlık hissetmeyenler neden bu hisse kapılmadıklarını belirtiyorlar. Bu, sorumuzda yoktu ve takdirle karşılanmıştır. Mesleki rüste erişmemişlere veya mesleği benimseyememişlere örnek ve yardımcı olur düşüncesiyle derli toplu belirtmeye çalışacağız.

Yukarda iktibas edilen, vaizin kişilerle ve ilimle meşgul olması hususunun yanısıra; bir vaiz ilmi yönden mesleki ehliyetin şart olduğunu ve bunun meslekte başarı, ona bağlılık ve güven için gerekli olduğu kanaatini şöyle belirtiyor: "Çünkü arabiyetim kuvvetlidir, istediğim kaynaklardan kendim istifade edebilirim." Bir diğeri toplumu tanıdığını, cemaatın ruhuna ve kültür seviyesine vakıf olduğunu, bu sayede tanımayan ve bilmemenin verdiği çekimserlik ve çekingenlik durumlarından uzak olduğunu belirtiyor; "Cemaatın ruhuna ve kültürüne vakıf

olduğum için ona göre vaazlarımı hazırlıyorum, ve bu hususun etkisinde kalmıyorum.” diyor. Vaizimiz son cümleleriyle herhalde sadece vaaz etmekle yetinmediğini belirtmek istiyor.

İrticalen konuştuklarında gayet güzel konuşan vaizlerimiz yazılı ifadeye gelince, gayet bozuk bir ifade kullanıyorlar ve çok miktarda gramer hatası yapıyorlar. İrticalen konuşma yönünden yazılı ifadenin engel teşkil etmeyeceği ortada, Ancak, vaizlerimizin genel durumları göz önünde bulundurulduğunda bilinmesinde fayda vardır, mülâhazasıyla belirtiyoruz. Ayrıca, sözlü ifade sadece dinleyenlere münhâsır olduğu ve yazılı ifadenin daha geniş topluma hitabettiği ortadadır. Şayet yazılı ifadeleri sözlü ifadeler gibi düzgün olsaydı, yaym hayatına katkıda bulunmak, özellikle yerel yayınlarda yazmak suretiyle daha değişik ve daha geniş bir topluma hizmeti götürebilirlerdi.

Yukarda belirtilenlere ilaveten, kişisel yönden yaşanan İslâmî hasletlerden ve ahlâktan dolayı cemaatla uyum içinde olduklarını belirtenler ve başarısını buna bağlayanlar yok değil. Konuyla ilgili ifadelerden biri şöyle: “Müslümanları severim, kibir, gurur gibi şeylerden son derece kaçırım. Görevimin kutsiyetini de nazarı dikkate alarak herkesle samimiyim Yalnız dinden taviz vererek değil.” Bir diğeri ise kısa, özlü ve son derece düşündürücü olmasının yanısıra ayrıca örnek teşkil edicidir: “1- Halkla kaynaşırım, 2- Onların meşru geleneklerine uyarım, 3- Mümkün mertebe onlara yük olmamaya çalışırım, 4- Herkesle ünsiyet peyda edebilirim”.

B- Tehlikeler :

1- Bürokratik eğilimler = Sosyal modalar

Halkla konuşma onlarla beraber olma din görevlisi için elzendir. Zaten bir bürokrattan farkı da din görevlisinin halkla kaynaşıp bütünleşmesidir. Öte yandan geleneksel olarak tüm Orta-Doğu’da ve bu arada Türkiye’de asırlardır -kökü Sasanilere kadar varır- tatbik edilegelen bir husus vardır. O da bürokratin mümkün mertebe halkla münasebetten sakınmasıdır. Halkla münasebetlerinde ne kadar kaçırır ve sakınırsa, o ölçüde saygı ve saygınlık kazandığını zanneder. Halbuki bilinen gerçek şudur; halktan ne kadar uzaklaşırsa o nisbette yabancılaşır. Bu kelimeyi kültürel, psikolojik ve değer yargıları itibariyle, taşıdığı anlamları kapsadığını bilerek kullanıyoruz. Düşünce, duygu ve davranışları bakımından toplumdan uzaklaştıktan ve yabancılaştıktan sonra zaten halkla ilişkiler kurulamaz ve ondan fayda sağlanamaz.

Esasen bunları şunun için belirtiyoruz; bütün din görevlilerimiz aynı zamanda devlet memurudur. Diğer tabirle bürokrasinin bir parçasıdır. Görevi itibariyle kanunen maaş aldığı devlete ve onun organlarına karşı sorumludur. Devletten maaş almasının müsbet tarafları; geçim probleminin halledilmesi, cemaattan ve özellikle tahakkümü çoğu kez meslek halline getirmiş cami dernekleri yetkililerinden ekonomik bağımsızlık, korkmadan İslâmî prensipleri müdafaa, şu veya bu zenginlikten sadakasından mahrum olacağı korkusu olmadan, İslâmî gerçekleri belirtip savunma.

Diğer yandan, devletin sorumlu organlarını memnun etme gereği, son zamanlarda din görevlileri arasında cemaattan çok, sadece bu makamları memnun etme gibi çok az da olsa bir bürokratik eğilimin baş göstermesini ortaya çıkarmıştır. Hakka ve halka karşı sorumluluk duyacağına, ona karşı görevi ifa edeceğine belli makama ve şahsa sorumluluk duyması bazan pek olumlu sonuç doğurmayabilir. Nitekim, bu yönde, yani hizmetin aksadığı yolunda bir eğilimin başladığı hissedilebiliyor durumda.

İmdi, İslâmî anlamda önderlik vasıflarından uzaklaşıyor, Allah için hizmet duygusu zayıflar ve din görevlisi arasında devlet memuru zihniyetinin olumsuz yönleri şayet yerleşirse ve böylece bu gün memurluğun bir anlamda bariz ancak olumsuz vasıflarından olan tembellik, verimsizlik, kişisel çıkarlarını gözetme gibi pek de takdire şayan olmayan düşünce ve davranış tarzları, yani menfi yönleri kök tutarsa, bu din için büyük tehlikedir.

Bu düşünceler hayalimizin mahsülü zannedilmesin. Vaizlerimizin verdikleri cevaplara dayanarak bunlar belirtiliyor. Aşağıda iktibas edeceğimiz sözler bu düşüncüyü doğrulayıcı mahiyettedir. Ayrıca yaptığımız tecrübi bir çalışma olduğundan söylenenleri belirtip yorumlamakla yetindiğimizi daha önce de belirtmiştik.

Daha önceki iktibaslarımızdan birinde bir vaizin avam tabirini kullandığını hatırlıyalım Zihnindeki avam-havas “üstün sınıf, aşağı sınıf” kavram ve ayrımların neticesi bu tabiri kullandığı muhakkak gibi geliyor bize. İslâmî ölçü ile bu düşünce tarzı pek tutarlı görünmez. (.....)

Bürokratik zihniyeti yansıtıcı örneklerimize devam edelim, Yalnızlığını, halkla kaynaşmamasını (ondan yabancılaşmaya doğru gittiğini) bir vaiz “yerin mahrumiyet oluşu sebebiyle” olduğunu iddia ediyor.

Mahrumiyet yeri tabirinin bürokraside kullanıldığı ve geçerliliği bu gün herkesce bilinen husustur. Bir diğeri “teşriki mesai yapacağım kimseleri her zaman bulamadığım için halkın yeteri kadar aydınlanmamış olması da bunda etkili oluyor”. diyor.

Yukarıda tipik bürokrat ağzıyla konuşan –böylece tipik olarak o zihniyeti yansıtan– kişi gibi bu görevli de kendisini aydın, yani halkın kültür seviyesinin düşüklüğü sebebiyle kendisini farklılaşmış, (farklılaştığı ölçüde yabancılaşmış) veya diğer bir ifade ile halktan daha üstün gören ve tutan seçkin biri olarak görüyor gibi geliyor bize. Bir diğeri de “ilçenin ufak olması”nı yalnızlığına neden gösteriyor. Bu belirtilenlerin islâmî ölçü ile ve Hz. Peygamber (S.A.V.)’in örnek hayat ve faaliyetlerine kıyasla uygunluk içinde olmadığı açıktır. Zira Peygamberimizin (S.A.V.) davette avam havası, zengin, fakir, aydın, cahil ayrımı yapmadığı açıktır. Açık ve seçik delil:¹. . . . .

Belirtilenlerin aksine ilçenin ufak olması ölçüsünde başarı ve uyum oranının artması gerekir. Çünkü daha az insanın oluşu onların çoğunu tanıyıp teşriki mesaide bulunma ihtimali –kalabalık yerlere kıyasla– daha yüksektir. Eğer vaizimiz hizmetten kaçış moda ve zihniyetinin etkisinde olmasaydı, hiç yalnızlık çekmiyorum, çünkü ilçe küçüktür, küçük yerler tabiata daha yakın olduklarından, insanlar daha çok fitratları gereği olarak düşünür ve davranırlar, (büyük şehirlerde bu fitrattan uzaklaşma daha yüksek düzeydedir) derdi. Ayrıca ufak yerler daha yeknesaktır. Oralarda İslâmî ahlâk daha köklüdür. Bunlardan ötürü daha az yalnızlık hissetmesi gerekirdi.

Konuyla ilgili ve aynı düşünceleri yansıttıcı bir iktibas daha, aynen alıyoruz; “Yerin mahrumiyet oluşu sebebiyle, yeterli din adamının gitmemesi sebebiyle, kitlenin dine ve din adamlarına karşı sempatisinin azalması” yalnızlığının sebepleridir diyor. Ashında dine ve din görevlilerine sempatinin azaldığı yerlerde –şayet vaiz efendinin dediği doğru ise– daha çok davet edilip hak yola getirilecek kişi vardır, daha çok iş ve meşguliyet vardır demektir. Öyleyse, vaizin kendisini yalnız, ve içinde boşluk hissetmemesi gerekirdi. Bir diğeri yalnızlığının sebebini “cemiyetin İslâm’dan uzak” kalmasında buluyor. Bu da tutarlı bir tutum değildir. Cemiyet İslâm’dan uzaklaşmış ise, cemiyeti terkedip –kaçıp– yalnızlığa gömülüp kalmak mı gerekir?

Bir diğeri “İfade ve istifade arzusunda bulunan kimselerin az” bulunması nedeniyle yalnızlık duyduğunu –dolayısıyla veriminin düşük ol-

duğunu- belirtiyor. İfade ve istifade arzusunun fertlerde ve toplumda yerleşip kökleşmesinin toplumsal ve İslâmî şuurun yaygınlaşmasının kendi görevi olduğunun farkında olması gerekirdi bu vaizin.

Bir diğer vaiz, bahse konu aynı bürokratik zihniyetin ayrı bir yönünün etkisi altında. Diyor ki: “Çünkü cemaatin seviyesi henüz din adamlarına sarılmanın önemini kavrayacak duruma gelmemiştir”.

C- Kişisel Problemler :

19- Mesleğiniz sorulduğunda vaiz olduğunuzu hiç gizlediniz mi?

a) Hiç gizlemedim diyenler, 48 kişi.

b) Bir iki defa gizledim veya arasıra gizledim diyenler 6 kişi.

Soruyu soruşumuzun sebebi 17. ve 18. sorularla aşağı yukarı aynıdır. Görevlilerde dini ve mesleki şuurun kişi olarak ne denli teşekkül ettiği ve bunun sosyal hayata yansıyor yansımadağı, yansiyorsa hangi ölçüde, yansımıyorsa hangi ölçüde. Bunlar öğrenmek istediğimiz hususlardı. İnsan varlığının en tutarlı var oluş hali kabul edilen “olduğun gibi görün, görüdüğün gibi ol” “telakkisini “özü sözüne, sözü özüne uygun” fikrini ölçü aldık.

İlginçtir ki, 17. soruda her zaman yalnızlık hissettiklerini belirten 6 vaiz çıkmıştı. 19. soruda da yine 6 vaiz meslekleri sorulduğunda gizlediklerini belirtiyorlar. Şayet ölçülerimiz ve yargılarımız doğru ise vaizlerin % 11 inin mesleklerine ısınmadıkları veya benimseyemedikleri hususu ortaya çıkıyor. Hemen belirtelim ki, her zaman yalnızlık hissedilenler, mesleğini gizleyenlerle aynı deneklerimizdir? Belirtmeyeceğiz.

Detaylara gelince; mesleği sorulduğunda hiç gizlemeyen iki kişi şu müsbet yargıda bulunuyor. “Hiç gizlemedim. Çünkü iftihar ederim” ve “iftihar ederek söylerim”. Bir diğer ifade; “Hiç gizlemedim ancak vaiz kelimesini anlamayana din adamıyım diyorum”, Mesleği sorulduğunda gizleyenler şu fikirleri belirtiyorlar:

“Arasıra gizledim. Cahil zümrenin, din adamlarını tenkitlerine tahammülüm olmadığından” diyor. Halbuki, 20. soruda sorduğumuz, “Din ile bağdaşmayan bir durum ve şahıs ile karşılaşırsanız ne yaparsınız? sorusuna verilen cevapların hepsi “Dinin ve aklın ışığında onu iknaya çalışırım” demişti. Bu da gösteriyor ki, din görevlileri % 100 lük bir oranla dinin ve aklın ışığında telkin yapmıyor. Sebep: Bize öyle geliyor ki, kişinin kendini bulamamış veya mesleğini benimseyememiş ol-

masıdır. Bir kişi "arasıra gizlerim. Soru soranın durumunu daha iyi anlayabilmek için" demektedir. *Soru soranın durumunun daha iyi anlama sürecinde kendisinin temsil ettiğinin anlaşılıp benimsenmesinde bu gizlemenin alkoyduğunun farkında değil.* Bir diğeri "Bir iki defa gizledim. Toplumla göre. Kendimi kabul ettirince açıklamak şartıyla geçici olarak o soru üzerinde sükût eder veya önemli değil der geçiririm". Hemen belirtelim ki Vaizlik gizli kapaklı bir meslek değildir. Pek âlâ kabul ve rağbet görmüş ve gören bir meslektir.

Biri de "Arasıra gizlerim. Bilhassa anarşik faaliyetlerden çekinirim. Zira hemen münakaşa doğuracak sorular gelmeye başlıyor". Eğer gerçekten "anarşik faaliyetler" bir görevlinin mesleğini söyleyemeyecek boyutlara ulaşmış ise, bu konuda cevap ve kanaatımızı belirtmeden olduğu gibi sunup bırakmak daha uygun. Çünkü problem boyumuzu aşıyor.

D- *Halkın Din Görevlisini olduğundan fazla görmesi :*

Bir diğeri tehlike, halkın din görevlisini "Varlığın sırrını keşfetmiş" erenlerden görmeleri, ona insan olmanın ötesinde vasıflar atfetmeye yönelik düşünceleridir.

E- *Makul Sebepler :*

Meslekte hizmet eksikliği ve verimin düşüklüğü, hep makbul olmayan sebeplerden ötürü değildir. Mesela; biri, yalnızlığın sebebine "bekârlık" diyor. Belli yaştan sonra bekârlığın verimi engellediği vakıadır. Bir diğeri "gerçekten kader birliği yapmış olduğumuz samimi bir arkadaşım veya cemaatım yok. Bir seneden beri güvendiğim kişiler tamamen itimadımı sarstı. Bir şeye karar vereceğim zaman tek başıma üstesinden gelebileceğim şeylere teşebbüs ediyorum." Olumsuz tecrübe sonucu bu vaizimizin itimadının sarsıldığı belli ama, "teşebbüs" ve "şimdilik" tabirlerinden mü'mine ve cemaata yeniden güven getireceği benzer.

D- *Samimi Didinenin Durumu :*

Bu konuda iki iktibas yapacağız, Birincisi samimi bir insanın arasıra duyduğu ümitsizlik belirtileri. Sempatî beslememek mümkün değil. "Bugünkü cemiyetin tamamı İslâmî şuura tam eremedikleri için bu gibi insanlarla yakinen tanışıklık elde edilmiş olsa bile, İslâm davasının tam

araştırılmaması sebebiyle, darıldığım olmaktadır. (Ayrıca) bazen aynı yerde oturulduğu halde aynı sofrada yemek yendiği halde ruhen daraldığım olur". Bu kardeşimizin belirttiklerini "din görevlisi" gerçekten de şu veya bu zamanda duymuştur. Bırakınız onu, İslâmın ilk büyüklerinin de ümitsizliğe kapılır gibi olduğu olmuştur. Ama böyle zamanlar için Hz. Peygamber (S.A.V.)'in bize bıraktığı düstür¹,..... İkincisini; meslek ve muhitlerine alışmamışlara örnek olur düşüncesiyle aşağıya alıyoruz. "Ben çok çok meslek arkadaşlarımla birlik beraberlik kurarım. Gündüzleri boş olduğum zaman arkadaşları ziyarette bulunurum. O arkadaşlara gece yine ziyarette bulunurum, arkadaşlar da karşılıklı olarak bizlere gelirler. Dinî sohbetler, dünyevî sohbetler, v.s. konularda birlik olmaya çalışırım. Ayrıca bulduğum caminin insanlarını eve davet ederim. Ben de onlarla samimiyetler kurmaya çalışırım. Fakat bunları yaparken İslâmı tam yaşayarak, aile hayatının tesettürünü göstererek yaparım".

F- *Apaçık Ölçü :*

6. Soru şöyle: Hazırlanma ihtiyacı duyuyorsanız; Ne kadar?

Vaizlerin % 20 si iki saat ve daha az, % 20 si dört saat, % 37 si bir gün, % 23 ü iki gün ve daha fazla cevabını vermişlerdir.

Görüldüğü gibi vaizlerin (% 77) si vaazlarını hazırlamak için en fazla bir gün harcamaktadırlar. Çoğunluğa bakarak, yaklaşık olarak vaizlerin hazırlık için ortalama bir gün harcadıkları sonucuna varılabilir.

14. Soruyu hatırlayarak beraber mütalaa edelim. Kabiliyet ve bilginizle mütenasip bir ölçüde dine ve topluma faydalı oluyor musunuz? Sorusuna 20 vaiz, yani vaizlerin % 40 ı kesin birşey söyleyemem diye belirtiyor. Diğer bir ifade ile ancak % 60 ı faydalı oluyor demektir.

Şimdi soralım: % 40 ının faydalı olduğuna emin olmadığı, ortalama haftada bir gün harcanan bir mesleğe, müessesemiz ve memleketimiz yatırım yapacak seviyeye ulaştı mı?

Manevi alanda büyük bir boşluğun olduğu, halkın ölümlerden medet umacak kadar kendisini boş, boşlukta ve çaresiz hissettiği bir devirde bu memleketin manevi mimarları, dünyada ve ahirette en iyi yolun önderleri olarak 45 dakikalık konuşmanın yanında başka hiç bir görev düşmüyor mu? Onun bile başarı oranı % 60.

Hemen belirtelim ki, düşüncelerimizin sadece lafta kalmasına niyetli değiliz. Bu konudaki düşünce ve önerilerimizi tavsiye bölümünde açık olarak formüle edeceğiz.

Şimdi yeniden genel bir değerlendirmeye gidelim: 3. soruda ilmî yönden yeterli olanların sayısı 34, 8. soruda ilmi ile amel edenlerin sayısı yine 34, Burada ilim ile amel (bildiğini yaşama, tatbik) arasında bir münasebetin olduğu aşikâr. Halkın kültür seviyesi vaaz ettiğiniz muhitte nasıldır? diye sordüğümüz ve vaizin toplumu benimseyip benimsemediğini öğrenmek istediğimiz 10. soruda halkın kültür seviyesini iyi görenler 35. 14. soruda dine ve topluma faydalı olduğuna inananlar 31. Kişisel yönden rüşte erişmişler (17. soru) kendilerini, mesleklerini ve cemaatlerini benimsemiş ve uyum içinde olanlar 30 . Şu halde bunlar arasında da bir münasebet var. Şöyle bir sonuç çıkarılabilir. Âlim olanlar amel oluyorlar. Amil olanlar faydalı oluyorlar. Amil, alim olanlar toplumu, mesleklerini benimsemiş oluyorlar gibi görünüyor. Tabii ki bu tersine çevrilebilir. Amil olanlar alim oluyor, toplumu benimsiyor, mesleklerini benimsiyor ve faydalı oluyorlar sonucu çıkartılabilir.

Diğer yandan kendilerini vaiz olarak yeterli görmeyenler 8 kişi (1. soru), yaşamadığını, İslâm'ın hükümleri ile amel etmediği halde başkalarına amel etmeyi tavsiye edenler 5 kişi (8. soru) Vaaz ederken cemaatin seviyesini dikkate almayanlar 6 kişi (9. soru). Yalnızlık hissedenler 6 kişi. Mesleğinde yeterlilik ve önderlik ruhu kazanıp kazanmadığını öğrenmek istediğimiz 21. soruda 7 vaiz konuları başkanlığın tesbitini istiyor. Bu, vaizin kendisinin karar verecek seviyeye ulaşmadığının delilleridir.

Vaizlerin Meslekleri ile İlgili Tavsiyeler

“Apaçık Ölçü” başlığı altında işlediğimiz kısımda (s. 396), açık bir şekilde ortaya çıktığı gibi, vaizlerin çoğunluğu, bir vaaz konusu için ortalama bir gün harcıyorlar. Orada da sordüğümüz gibi, memleketimizdeki dinî meseleler halledilmiş değil, tam tersine çoğalmaktadır. Durum bu olunca, vaizlerin mesleki faaliyeti hakkında: a) Yeni baştan b) İslâmın ruhuna uygun olarak, c) Memleketimizin durumunu dikkate alarak düşünmek ve tedbir almak gerektiğine inanıyoruz.

a) Yeniden düşünmeye ihtiyaç: Vaizlerin, yeterli ölçüde faydalı olmadığı ve daha faydalı olabileceğinin, incelememizde ortaya veya açığa çıktığına kaniyiz. Yine inanıyoruz ki, zaman bakımından planlı ve prog-

ramlı bir şekilde çalışılırsa verimin –yani irşad faaliyetinin etkinliği daha da artacaktır.

b) İslâm'ın ruhuna uygunluk: Vaizlerin meslekleri ile ilgili faaliyetlerinde –bizim edindiğimiz intiba– İslâm'ın prensiplerinden bazılarının unutulmuş olmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, İslâm dîninin mümeyyez vasfı, hayatı bir bütün telâkki etmesidir. Diğer bir tabir ile, hiç bir hadise yoktur ki, –gerek kişisel gerek sosyal– İslâm'ın dışında olsun. Bu ölçülerle “cami içi hizmet” “cami dışı hizmet” gibi talakkiler yoktur kanısındayız. Bu konudaki iddiamıza Kur'anın tekrar tekrar belirttiği “İnanlar ve iyi işler işleyenler” ..... âyeti delil oluyor. İyi işler, ibadetleri kapsadığı gibi, normal anlamda toplumun ve ferdin yararına iyi işleri de içeriyor. Bu ölçü ile mesleki faaliyetler ölçüldüğünde, vaizlerin çoğu bu yönde eksik oluyorlar.

Durum bu oldukça, hem konuşmaya dayanan “irşad ve telkin faaliyeti”, hem de “iyi işler” yapma, topluma karışma, bizzat faal olma, toplumu şekillendirme, cemiyete bu yönlerde faydalı olmaya yönelik düşünmek gerekir. Aslında bu belirttiklerimiz, İslâm'ın ruhunun gereği olmasının yanbaşımda, onun tarihteki tatbikatının da bir ifadesidir. Şöyle ki; Daha öncede değinildiği gibi, din görevlisi toplumun önderidir, lideridir. İmam = Önder, kelime ve mefhum itibariyle. Bize öyle geliyor ki, din görevlisi camiye sığınmaktan vazgeçip topluma karışsa, lâayık olduğu itibarını yeniden kazanmaya yönelik olumlu adım atacaktır.

Yine hemen belirtmek gerekir ki, bizim aşağıya yazacağımız fikirler, vaizlerin, gayret (s. 24) bölümünde işlenen fikirlerinden ilham alınarak yazılmıştır. Daha yerinde ve doğru bir ifade ile, bizim aşağıya yazacağımız fikirler, vaizlerin tatbiki hayatta vardıkları sonuçların aynıdır. Bir fark varsa o da, vaizlerin fikirleri daha sade .Bizim çabamız, bu sade fikirlerin ışığında bir sistemleşmeye gidiş gayretidir.

Kısa Vadeli Tedbirler :

1- Dini ve toplumsal alanlarda, vaizi tam gün (full-time) istihdam etme konusu üzerinde düşünürken, daha önce belirtilenlerin tümünün ışığında aşağıdaki yollar bize en makul yollar olarak göründü.

A- Tarihsel tatbikatı itibariyle, din görevlisinin danışmanlık (akal danışma), rehberlik fonksiyonlarını icra ettiği bir gerçek. Şu halde yapılacak iş, “Danışma ve Rehberlik” merkezlerinin açılması yönüne gidil-

mesidir. Yukardaki ad yerine daha uygunu bulunabilir. Önemli olan, böyle merkezlerin açılıp din ve halk için işlemesi ve vaizlerin bu gibi yerlerde istihdam edilmesidir. Bilindiği gibi, din görevlisi ile “üfürükçü” diye yakın zamanlarda istihza edilmiştir. Aslında bu, yersiz bir ithamdır. Fakat, diğer yandan halkın manevi ve ruhi (psikolojik) problem ve sıkıntılarını din görevlisine götürdüğü, ondan medet beklediği ve çare umduğu, yani onu danışman ve rehber tanıdığı gerçeklerini ortaya koyuyor. Din görevlisi de kendisini çoğu zaman manevi sağlıktan sorumlu tutmuştur. Hatırlanacağı gibi bir vaiz, din görevlisinin “bir ruh doktoru gibi manevi hastalıkları teşhis ederek tedavi etmesi gerekir.” fikrini daha önce iktibas etmiştik.

Diğer yandan, gerek göç, sosyal değişme ve gerekse yukardaki sayfalarda belirtilen sebeplerden dolayı toplumumuz bir buhranın içindedir. Buhranı atlatmak için bize de görev düşüyor. İşte, yeni şekillenen toplumumuza hem katkıda bulunacak ve hem de İslâmî prensipleri sosyal hayatta tatbik imkânı doğuracaktır. Bir yönüyle bu, millete fert fert inerek, samimi alâka kurarak onların dert ve sıkıntılarını paylaşıp çare aramak yoluyla gerçekleşebilir ve bizce çıkar yollardan biri görünüyor.

Belirttiklerimizi özetliyelim: Vaizin mesai yapacağı, danışma ve rehberlik merkezlerinin açılmasıdır. Vaiz orda bulunacak ve yardım için müracaat eden halkın dertlerine çare aramaya çalışacaktır. Biliyoruz ki, bu fevkalâde bir şekilde yürümeyecektir. Yer sorunu, kira yetişkin ehil kişi gibi problemler ile karşı karşıyayız. Ancak bütün eksikliklere ve çıkabilecek engellere rağmen, işe başlayıp basamak basamak ilerletmekten başka da çare yok gibi.

Asıl problem; vaizlerimiz bu konularda yeterince eğitilmemişlerdir, pek başarılı olamazlar düşüncesidir. Şüphesiz bunun gerçek olma yanı ağır basıyor. Ancak, vaiz yeni görevinde en az neyi bilmediğinin farkına varacaktır. Yeniden eğitime tabi tutulduğunda daha iyi öğrenecektir, kanaatındayız.

B- İslâm'ın çok önem verdiği ve belki de İslâmın mümeyyez vasıflarından olan “sosyal yardımlaşma” ve “sosyal dayanışma” (ictimai muavenet ve ictimai tesahüd) yönlerinde sistemli bir çalışmaya giriş için zannediyoruz ki, çok geç kalınmıştır. İşte böyle bir boşluğu doldurmak için, “Sosyal Yardım Merkezlerinin” kurulması, sosyal çalışma bürolarının yurdun çeşitli yörelerinde açılması gerekli ve hayırlı bir teşebbüs olur kanaatındayız.

Çıkacak meseleler ile ilgili olarak, rehberlik merkezleri için söylediklerimiz burası için de geçerlidir.

Ayrıca toplumumuz gelişmekte, yeni birçok sosyal mesele ortaya çıkmaktadır. Ama bu sorunların hemen hiçbiri halledilmemiş durumdadır.

Biri, genel olarak ferde yönelik, öteki topluma yönelik iki çalışma alanı önermemizin nedenleri vardır. Sebeplerden biri şu: Bütün insanların kabiliyetleri aynı yöne yönelik olarak gelişmez. Görevlilerden biri, bir sohbet esnasında en etkin irşadı yapar. Halbuki, diğeri toplum yönelişlidir. Toplumun gelişip şekillenmesi, onun düşünce ve davranışlarının merkezini oluşturur. İşte bu değişik ilgileri ve kabiliyetleri değerlendirmek ve ilgi duydukları sahalara kaydırarak, faydalı faaliyet sürdürmelerini temin gayesini güdüyor.

Şurası hatırdan çıkarılmamalıdır ki, her yörenin, mahallin ve mahalenin ayrı sosyal meseleri vardır. Din görevlisi, bu meselelere yönelik çalışacaktır.

2- Vaizin mutlaka görev yaptığı yerde ikamet etme zorunluluğu:

3- Bir şehirdeki nüfus dağılımına göre, vaizlerin görev ve ikamet yerleri tayin edilmeli.

Uzun Vadeli Tedbirler :

Bilinen şu ki, bugün gerek "Danışma ve Rehberlik", gerek "Sosyal Çalışma" sahaları, başlı başına ihtisas dallarıdır. Üniversitelerimizde, bu dallarla ilgili müstakil bölümlerin olduğu hususu yeterli bir kanıttır. Diğer yandan, rehberlik ve sosyal çalışma alanında din görevlisinin bilgisi, çoğu kez kendi teşebbüsü, tecrübi bilgisinin ötesinde değildir. Gerçekten de bu çok daha yeterli hale getirilebilir. Şöyle olması bize en uygun geliyor:

Daha önce de açığa çıktığı gibi (sayfa: 37 ve devamı) başarılı irşad için, "millete fert fert inerek", "kişisel ilişki kurarak" yol ve metodlarının izlenmesi gerektiği hususu açığa çıkmıştı. Artık apaçık olarak biliniyor ki, toplumdaki fertlerle teker teker ilgilenmeyi amaç edinen hizmet ve ihtisas dalı "Danışma ve Rehberlik"tir. Üniversitelerimizin bu adla anılan bölümleri kendi bünyelerinde kurmaları, hem böyle bir ihtiyacı karşılama içindir ve hem de, manevi ve ruhi alanda bir boşluğu doldurmak içindir.

Önerdiğimiz "Danışma ve Rehberlik" merkez (büro)larının ehil bir şekilde hizmet edebilmesi, görevlilerimizin bu yönde yeterli eğitim görmeleri ile mümkündür. Bu bilgi de -şimdiki durumda- ancak üniversitelerimizden sağlanabilir. Bu da organize bir şekilde ve belli prensipler dahilinde yürütülmelidir. kanaatindeyiz.

Başkanlık, üniversitelerimizin belirtilen bölümleri ile, vaizlerimizin belli bir sayısının "Danışma ve Rehberlik", ayrıca "Sosyal Çalışma" alanlarında "uzmanlık" seviyesinde yetiştirilmeleri için öneride bulunur.

Öğrencinin, o üniversitenin resmi öğrencisi olmasının ve oradan diploma almasının birçok avantajları vardır. Her şeyden önce, öğrenci çalışması ve başarısı itibariyle üniversitenin kontrolünde olduğundan çalışmasını ciddiye almak mecburiyetinde kalacaktır. Ayrıca diploması, onun terfi v.s. için yarar sağlayacaktır.

Yaptığımız araştırma sonucu, memleketimizde Hacettepe Üniversite'sinin "Sosyal Çalışma Bölümü", ve Boğaziçi Üniversite'sinin "Danışma ve Rehberlik Bölümleri" en gelişmiş ve ihtiyacımızı karşılayacak bölümler olduğu sonucuna vardık.

Ayrıca, yaptığımız kişisel temaslara Hacettepe Üniversitesi Sosyal Çalışma Bölümü yetkilileri, önerimizi prensip olarak olumlu karşıladılar. Ayrıca Boğaziçi Üniversitesinin anılan bölümünün bazı üyeleri böyle bir programda görev alabileceklerini belirttiler*.

TASNİF

1) Kendinizi vaiz olarak yeterli görüyor musunuz? sorusuna, vaizlerin:

% 85, (44 kişi) i evet cevabını vermiştir.

% 15, (8) i hayır cevabını vermiştir.

2) Cevap hayırsa, neden kendinizi yeterli görmüyor sunuz? sorusuna, vaizlerin:

% 50 si (4 kişi) ilim azlığı,

% 50 si (4 kişi) ameli hususlar cevabını vermiştir.

3) Kur'an-ı Kerim'i başından sonuna kadar tefsiri ile birlikte okudunuz mu? Sorusuna, vaizlerin:

* Araştırmayı 1977 yaptığımızı ve yukarıda belirtilenlerin o zamanın şartlarına bağımlı olduğunu hatırlamak gerekir.

% 64 ü (34 kişi) hepsini bir defa okudum.

% 36 sı (19 kişi) birkaç sûre okudum, cevabın vermişlerdir.

4) Kütüb'ü Sitte'den hangilerini başından sonuna kadar mütalâa ettiniz? Sorusuna, vaizlerin:

% 65 i (19 kişi) Sahih-i Buhari,

% 20 si (8 kişi) Sahih-i Müslim,

% 03 ü (1 kişi) Tirmizî,

% 06 sı (2 kişi) İbn-i Mace,

% 03 ü (1 kişi) Umdet-ül Kâri,

% 06 sı (2 kişi) Sünen-i Ebû Dâvut,

% 03 ü (1 kişi) Câmi'us-Sağır,

% 03 ü (1 kişi) de kitabı olmadığından, kütüphanelerden hazırlandığını belirtiyor.

Not: Bir şahıs iki eseri okumuş olabilir. Aslında bu soruya 24 vaiz hiç cevap vermemiştir.

5) Vaaz edeceğiniz konuda önceden hazırlanma ihtiyacı duyuyor musunuz? Sorusuna, vaizlerin:

% 100 ü (53 kişi) evet cevabını vermiştir.

6) Hazırlanma ihtiyacı duyuyorsanız, sorusuna, vaizlerin:

% 20 si (11 kişi) iki saat ve daha az,

% 20 si (11 kişi) dört saat,

% 37 si (20 kişi) bir gün,

% 23 ü (12 kişi) iki gün ve daha fazla cevabını vermiştir.

7) Başarılı bir vaiz olmanın sırları nelerdir? Sorusuna, vaizlerin:

% 96 sı ilim,

% 66 sı Amel,

% 19 u İhlas, cevabını vermişlerdir.

Not! Diğer hususlarda cevap verenler de olmuştur. Aynı vaiz hem ilim, hem amel, hem de ihlas cevabını vermiş olabilir. Bu soruyu vaizlerin hepsi cevaplandırmışlardır. Bu bakımdan tam sayı çıkmaz.

8) İmamın dediğini tut, yaptığını yapma, yani kendiniz üzerinde tatbik etmediğiniz hususları cemata tavsiye ediyormusunuz? Sorusuna vaizlerin:

- % 67 si (34 kişi) etmem,
- % 23 ü (12 kişi) pek az ederim,
- % 10 u (5 kişi) ederim, cevabımı vermiştir.

9) Cami ne kadar büyük olursa olsun hoca bildiğini okur misali, vaaz verirken halkın kültür seviyesini, dert ve sıkıntılarını dikkate alıyor musunuz? Sorusuna, vaizlerin:

- % 10 u (5 kişi) bazen dikkate alırım,
- % 88 i (45 kişi) daima dikkate alırım cevabımı vermiştir.

10) Vaaz ettiğiniz muhitte kültür seviyesi nasıldır, sorusuna, Vaizlerin:

- % 31 i (16 kişi) düşüktür,
- % 57 si (29 kişi) normaldir,
- % 12 si (6 kişi) iyidir, cevabımı vermiştir.

11) Bir vaaz hazırlamak için hangi kitaplara başvuruyor sunuz? Sorusuna, vaizlerin:

- % 87 si (45 kişi) Hazin, Elmalı, Celaleyn, kadı Beydavî,
- % 87 si (45 kişi) Buhari, Müslim, Tac, Terğîb ve Terhîb, Riyaz'üs-Salihîn, cevabımı vermişlerdir.

Not: Az sayıda başka eserleri de yazan olmuştur. Aynı vaiz, birden fazla eser okuduğu için haliyle yüzde yüzden fazla olacaktır.

12) Anlamını bildiğiniz, fakat metnini hatırlayamadığınız Ayet-i Kerime'yi bulmak için ne yaparsınız? Sorusuna, Vaizlerin:

% 51 i (28 kişi) M. Fuat Abdul Haki'nin "Muc'em-ül-Müfehres Li El-Fazil-Kur'an El-Kerim"ine bakarım,

% 13 (7 kişi) Mevzularına göre tertiplenmiş Kur'an-ı Kerim Fihristine (yazan; Muhammed El-Arabî El-Azzuri, Terceme, M. Emin Esatoğlu) bakarım.

- % 8 i (4 kişi) hafızım,
- % 2 si (1 kişi) Kur'an-a hafız kadar aşınayım,

% 2 si (1 kişi) Kur'an'dan arayıp bulurum, cevabımı vermiştir.

% 24 ü (13 kişi) ise bu işin a, b, c si sayılabilecek ilmi metottan yoksundur.

13) Camide vaaz etmenin dışında dine hizmet için faaliyetiniz oluyor mu? Sorusuna, Vaizlerin:

% 44 ü (24 kişi), konferans, seminer ve sohbetlerle dine hizmet için faaliyetim oluyor cevabımı vermiştir.

% 13 ü (7 kişi) yalnız evet diyerek cevap vermiştir.

% 4 ü (2 kişi) hayır diyerek cevap vermiştir.

% 39 u (21 kişi) her yerde, ortaokula derse gidiyorum. Çeşitli yerlerde konuşuyorum, v.s. gibi cevaplar vermiştir.

14) Kabiliyet ve bilginizle mütenasip, dine ve topluma lâıyıkıyla faydalı olabiliyor musunuz? Sorusuna, Vaizlerin:

% 60 ı (31 kişi), evet,

% 40 ı (20 kişi) ,birşey söyleyemem, cevabımı vermiştir.

17) Görev yaptığımız toplumda, yalnızlık çektiğiniz oluyor mu? Sorusuna, Vaizlerin:

% 11 i (6 kişi), her zaman yalnız hissederim,

% 31 i (16 kişi), arasıra yalnızlık hissederim,

% 50i (30 kişi), yalnızlık hissetmem cevabımı vermiştir.

19) Mesleğiniz sorulduğunda, vaiz olduğunuzu hiç gizlediniz mi? Sorusuna ,Vaizlerin:

% 89 u (48 kişi), hiç gizlemedim,

% 5 i (3 kişi), bir iki defa gizledim,

% 5 i (3 kişi), arasıra gizledim, cevabımı vermiştir.

20) Din ile bağdaşmayan bir durum ve şahıs ile karşılaşırsanız; sorusuna:

% 100 ü (53 kişi), dinin ve aklın ışığında onu iknaya çalışırım, cevabımı vermişlerdir.

21) Başkanlığın vaaz konularını tesbit etmesi, sorusuna; Vaizlerin:

% 13 ü (7 kişi), Başkanlığın vaaz konularını tesbit etmesini isterim,

% 87 si (45 kişi), kendim tesbit etmemi isterim. Cevabımı vermiştir.

22) Vaaz ettiğiniz cemaat az olsaydı, şahsen onları tanıdıktan sonra daha fazla yararlı olurmuydunuz? Sorusuna, Vaizlerin:

% 29 u (15 kişi), daha fazla faydalı olurum,

% 19 u (10 kişi), farketmez,

% 52 si (27 kişi), cemaat çok olsa daha faydalı olurum, cevabımı vermiştir.

23) Şahsen tanışıp aynı muhitte uzun müddet kaldıktan sonra, cemaata çok daha fazla faydalı olur musunuz? sorusuna vaizlerin:

% 74 ü (37 kişi), evet,

% 10 u (5 kişi), Hayır,

% 10 u (5 kişi), bilmem,

% 6 sı (3 kişi), farketmez, cevabımı vermiştir.